

KIRIM HANLIĞININ KURULUŞU
VE
TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDEKİ YERİ
(1441–1783)

Doç. Dr. M. Metin HÜLAGÜ*

I. Kırımın İlk Sakinleri

Karadeniz'in kuzeyinde tarih boyunca, jeopolitik önemini korumuş olan Kırım'ın bilinen en eski sakinleri, Tavlalar, İran kökenli Kimmerler, 1000 yıla yakın bir süre hâkimiyet sürmüş olan İskitler, Sarmatlar, Alanlar, German menşeli Gotlar, Miletliler, Yunanlılar, Roma, Bizans ve İtalyanlar olmuşlardır.

Kırım'a ilk gelen Türk kavmi ise, esas itibarıyla göçebe olan, Kırım'ı ele geçirmiş olmalarına rağmen kalıcı bir iz bırakamayan Hunlar olarak bilinir. Hunlar'ı daha sonraki tarihlerde Köktürkler, Onogurlar, Kuturgurlar, Hazar Türkleri ve Peçenekler izlemiştir. Kırım'ın etnik ve kültürel yapısında en derin tesiri yapan ve en güçlü mirası bırakan Türk kavmi ise, Peçenekler'i mağlup ederek stepleri ve Kırım'ı ele geçiren ve iki yüzyılı aşkın bir süre hüküm süren, Kıpçaklardır.

II. Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu

Cengiz'in büyük oğlu Cuci'nin oğlu Batu Han tarafından kurulmuş olan Altınordu Devleti (Kıpçak Hanlığı), XIV. asrın ikinci yarısından itibaren taht kavgalarına maruz kalmıştır. Timur akınları neticesi Altınordu Devleti'nin son bulması üzerine bölgede kurulan Kırım, Kazan ve Astrahan hanlıkları kendi aralarında mücadeleye girişmişlerdir¹.

XIII. yüzyılda egemenliğine girip XIV. yüzyılın sonlarına kadar Altınordu idaresinde kalan Kırım'da, 1395'lerde Cengiz soyundan Cuci'nin oğlu Tokay Timur'dan gelen Baş-Timur, Kırım'da kendi adına sikke bastırarak ve hâkimiyet iddiasında bulunmuştur². Baş-Timur'un oğulları, rakiplerine karşı sürdürmüş oldukları mücadelelerden sonra nihayet Kırım'da ayrı bir hanlık kurmaya muvaffak olmuşlardır³. Ancak Kırım Hanlığı'nın tam anlamıyla kurulmasının ardındaki gerçek isim⁴ Cengiz soyundan gelen ve bir Altınordu prensi olan Hacı Giray olmuştur⁵.

* M. Metin Hülagü, Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Kayseri.

¹ Mehmet Ali Çakmak, “XVIII. Yüzyılda Kafkasya”, Osmanlı I, Ankara 1999, s. 614.

² Halil İnalçık, İslam Ansiklopedisi, “Kırım” maddesi, MEB Yayınları, Eskişehir 1997.

³ İnalçık, “Kırım” maddesi.

Türk tarihinde Kırım Hanlığı ile birlikte toplam on yedi hanlık kurulmuştur. Bunlar: Büyük Bulgarya Hanlığı (630–665); İtil Bulgar Hanlığı (665–1391); Tuna Bulgar Hanlığı (981–864); Peçenek Hanlığı (860–1091); Uz Hanlığı (860–1068); Kuman-Kıpçak Hanlığı (IX-XIII. asır); Özbek Hanlığı (1428–1599); Kazan Hanlığı (1437–1552); Kasım Hanlığı (1445–1552); Astrahan Hanlığı (1466–1554); Hive Hanlığı (1512–1920); Sibir Hanlığı (1556–1600); Buhara Hanlığı (1599–1785); Kaşgar-Tufan Hanlığı (XV. asır başları–1877); Hokand Hanlığı (1710–1876); Türkmenistan Hanlığı (1860–1885).

⁴ Kırım Hanlığı'nın kuruluş tarihiyle ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüş ve yaklaşımlar içerisinde en makul olarak gözükeni ise Hacı Giray'ın ilk kez darp ettirdiği paraların tarihlerinin esas alınması ile

Hacı Giray, hanlığın, kendi adını taşıyan ilk parasını 1441–42 yıllarında Solhat şehrinde bastırmak ve başşehir olarak Bahçesaray'ı seçmek suretiyle hanlığın fiilen kuruluşunu sağlamıştır. Hacı Giray'ın soyundan gelenler "Giray" hanedanı adıyla anılmışlar ve Hanlığın yıkılışına kadar yaklaşık 350 yıl boyunca Kırım Hanlığı tahtının sahipleri olmuşlardır. Hacı Giray'ın ölümü üzerine yerine oğlu Mengli Giray geçmiştir (1468–1514).

Kırım Hanlığı'nın sağlam bir esas üzere kurulması ise I. Mengli Giray'ın 1478'den 1514 yılına kadar devam eden üçüncü saltanatı döneminde gerçekleşmiştir. Onun sahip olduğu, gerek idarî noktadaki engin tecrübe ve olgunluk, gerekse iktidarda kalış süresinin uzunluğu bu durumun gerçekleşmesinde etkili olmuştur⁶.

III. Kırım Hanlığı'nın Kuruluşunda Kabilelerin Yeri

Kırım Hanlığı'nın kurulmasında, I. Hacı Giray'ın katkıları yanında, burada yaşayan kabilelerin de önemli bir payı ve yeri olmuştur. Altınordu Devleti içinde ayrı bir yere ve öneme haiz olan Kırım beyleri, yarımada dışındaki steplerde dolaşan Şirin, Barın, Argın ve Kıpçak isimli kalabalık muharip kabilelere dayanmışlardır⁷. Kendi aralarında ehemmiyetlerine göre belli bir hiyerarşiye tâbi olmuşlar, en etkin ve önde gelenlerini ise Şirinler oluşturmuştur⁸. Şirin beyinin Hacı Giray'a gelerek iltihak etmesi⁹ ise hanlığın vücut bulmasının en önemli unsurlarından birisini teşkil etmiştir.

Kırım Hanlığı'nın kuruluşunda aslî unsur olan bu kabile güçlerine "Karaçi"; beylerine ise "Karaçi beyleri" denilmiştir. Hanlığın askerî, idarî ve sosyal yapısının şekillenmesi büyük oranda yine bu kabileler sayesinde gerçekleşmiştir¹⁰.

Kırım Hanlığı dâhilinde yaşayan ve hanlığın vücut bulmasında mümtaz bir yer işgal eden bu kabilelerin, hanlığın iç yapısının şekillenmesine, dinamizm kazanmasına, kuvvet bulmasına veya kuvvetten düşmesine, dolayısıyla da iç savaşlara sahne olmasına veya kargaşa içerisine girmesine doğrudan etkileri olmuştur.

IV. Kırım Hanlığı'nın Teşkilatı

Kırım Hanlığı, genel olarak, feodal karakterde bir kabile aristokrasisine tâbi olmuş olmanın da etkisiyle teşkilat bakımından Altınordu ananesini devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı tâbiliğine girmesinden sonra Osmanlı kurumları ve medeniyetinin Kırım'da gittikçe kuvvetlenmesi Kırım Hanlığı'nın teşkilat yapısı üzerinde etkili ve biçimleyici bir rol oynamıştır¹¹.

belirtilmiş olanıdır. Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441 (1569))**, Ankara 1989, s. 11; Yücel Öztürk, "**Kırım Hanlığı**", *Türkler*, c. 8, Ankara 2002, s. 482.

⁵ İnalçık, "**Kırım**" maddesi; Oktay Aslanapa, "**Kırım'ın Kısa Tarihçesi**", *Emel Dergisi* 183, Mart (Nisan 1983, s. 22.

⁶ Yücel Öztürk, "**Kırım Hanlığı**", *Türkler* 8, Ankara 2002, s. 486.

⁷ Öztürk, **aynı makale**, s. 482; Ürekli, **aynı eser**, s. 77; İnalçık, "**Kırım**" maddesi.

⁸ Halil İnalçık, "**Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi**", *Belleten*, c. 8, Ankara 1944, sy. 30, s. 199.

⁹ İnalçık, "**Kırım**" maddesi.

¹⁰ Öztürk, **aynı makale**, s. 482; Ürekli, **aynı eser**, s. 77.

¹¹ Atilla Çetin, "**Kırım Hanlığı'nın Tarihi Belgeleri ve Bazı Yayınları Hakkında (Kırım'ın Ruslar Tarafından İlhakının 200. Yılı (1783 (1983) Münasebetiyle (**?", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ağustos 1983, İstanbul, s. 201.

V. Kırım Hanlığı'nın Hâkimiyet Alanı

Kırım Hanlığı'nın hâkimiyet alanı, Kırım yarımadası ile Azak Denizi çevresinden Tuna mansıbına kadar, Aşağı Don'dan Orta Dnyeper'e (Özü), Dnester (Turla) nehirlerine kadar uzanan ve Kıpçak Bozkırları (Deşt-i Kıpçak) adı ile bilinen geniş steplerden oluşmuştur¹². Genel olarak coğrafi sınırları bu çerçeve içerisinde görülen Kırım Hanlığı, Don-Dinyeper arasında uzanan ve XV. ile XVIII. asırlar arasında Orta ve Doğu Avrupa, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzey bölgelerinde önemli bir rol oynamıştır¹³.

VI. Kırım Hanlığı ve Cenevizliler

Kırım Hanlığı tarihinde Cenevizlilerin önemli bir yeri olmuştur. Daha ziyade sahil kesiminde teessüs etmiş¹⁴ olduğu görülen güçlü Ceneviz nüfuzu ile Kırım Hanlığı arasında, daha Hanlığın kuruluşundan itibaren, sürekli ihtilaflar yaşanmıştır¹⁵. Altınordu Devleti'nin parçalanmasının doğurduğu siyasî ve idarî boşluk I. Hacı Giray'ın devlet kurmasında esas unsur teşkil etmiş ise de Kırım Hanlığı'nın karşısına daha kuruluşundan itibaren hatırı sayılır bir rakibin çıkmasına ise engel olamamıştır. Zira söz konusu siyasî ve idarî boşluktan Kırım Hanlığı kadar Ceneviz de azamî derecede istifade etmiş, hâkimiyetini bütün Kırım sahillerine yaymayı başarmıştır¹⁶.

Osmanlı-Kırım ittifakı neticesinde Kefe'nin muhasara edilmesi, yapılan müzakereler sonucunda ise Ceneviz'in Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanlığı'na vergi vermeyi kabul etmesinin sağlanması¹⁷ Ceneviz'i Hanlığın hâkimiyetini tanımak ve onunla sulh ve sükûn içerisinde yaşamayı tercih etmek zorunda bırakmıştır¹⁸.

VII. Kırım Hanlığı'nın Maruz Kaldığı Dâhili Kargaşa

Altınordu gibi Kırım Hanlığı'nın da en büyük zaafı irsî kabile beylerinin devletin gerçek hâkim ve sahibi olmalarından veya olmaya çalışmalarından kaynaklanmıştır. Kabile reisleri yahut han ailesi içerisindeki rekabetler, bu kabilelerin birbirlerine karşı gruplaşarak kolayca bir iç harbe sürüklenmeleri sonucunu doğurmuştur. Örneğin, Hacı Giray Han'ın ölümü üzerine (1466) oğulları arasında baş gösteren taht kavgası Kırım Hanlığı için uzun bir kargaşa döneminin başlangıcını oluşturmuştur. Zuhur eden mücadele nihaî anlamda iki taraftan birisinin hâkimiyeti ile son bulmamış, yenilen tarafın yarımada dışındaki steplere kaçmak veya Kefe'ye sığınmak suretiyle mücadeleyi devam ettirmesi ile neticelenmiştir¹⁹. Hanlığın maruz kaldığı iç çekişmeler, ama daha ziyade iktidar mücadelesi dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlıklar, bazen uzun bir dönemi kapsayabildiği gibi, bazen de kısa süreli olabilmiştir. Örneğin I. Hacı Giray ile oğlu Haydar arasında 1455'te cereyan eden iç mücadeleyi²⁰ I. Hacı Giray'ın 1466'daki vefatından I. Mengli Giray'ın 1478'de tahta

¹² Akdes Nimet Kurat, **IV. (XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 203; Ali Barut, "Kırım Hanlığı ile Kuzey (Batı Kafkasya İlişkilerinde Atalık Müessesesinin Yeri", *Emel Dergisi* 219, Mart (Nisan 1997, s. 21.

¹³ Çetin, **aynı makale**, s. 201.

¹⁴ Öztürk, **aynı makale**, s. 484.

¹⁵ İncalcık, "Kırım" maddesi.

¹⁶ Öztürk, **aynı makale**, s. 484.

¹⁷ İncalcık, "Yeni Vesikalara Göre...", s. 198; Öztürk, **aynı makale**, s. 485.

¹⁸ Abdullahoğlu Hasan, "Ceneviz Membalarına Göre XV. Asır Kırım Hanlığı", I, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul 1932, s. 336 (337; Öztürk, **aynı makale**, s. 484.

¹⁹ İncalcık, "Kırım" maddesi.

²⁰ Öztürk, **aynı makale**, s. 485; İncalcık, "Yeni Vesikalara Göre...", s. 199.

çıkışına kadar geçen süredeki karışıklıklar takip etmiş, bu dönem, Kırım Hanlığı açısından iç çalkantıların hüküm sürdüğü önemli bir zaman dilimi olmuştur²¹. Yine II. Gazi Giray'ın 1607'deki ölümünün ardından Kırım'da başlayan iktidar mücadelesi 1792'ye kadar devam etmiştir. Hanlığının zayıflamasına neden olan her tür karışıklık ise daha çok Cenevizlilerin işine yaramış²², Rusya'nın yükselişine ise zemin hazırlamıştır²³.

Kırım Hanlığı'nın maruz kaldığı kabilesel, idarî veya siyasî, ama daha ziyade iç kökenli bir kısım olumsuz etkenler hanlığın keşmekeş ortamına girmesine, kendisini toparlayarak ayakları üzerinde durabilmesine engel olmuştur. Bu nedenlerdir ki Hanlık, zamanla, dâhilî ve haricî meselelerde hâkimiyetini ciddi derecede kaybetmiştir. Bundan dolayı, Kırım Hanlığı üzerinde kurulan Osmanlı himayesinin hanlığın haricî emniyetini sağlamış olmakla birlikte, aynı başarıyı dâhilde daimî anlamda sükûn ve istikrarın sağlanması noktasında yeterli olamadığını²⁴ ifade etmek mümkündür. Ancak görünürdeki bu olumsuzluğun gerisinde, Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'nı elinde tutmasının kabile aristokrasisine dayanmış olmasından²⁵ kaynaklandığını da unutmamak gerekir.

VIII. Kırım'ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethi ve Tâbiliği

Kırım Hanlığı'nın hakiki kurucusu olarak kabul edilen I. Hacı Giray'ın 25 yıllık hâkimiyetinin 1466 yılında vefatı ile son bulmasının ardından I. Mengli Giray'ın 1478'de tahta çıkmasına kadar geçen ve fetret devri denebilecek olan süre içerisinde, özellikle Nur Devlet, I. Mengli Giray ve Canbek arasındaki iktidar mücadeleleri nedeniyle, Kırım Hanlığı iç çalkantılara ve taht mücadelelerine sahne olduğu belirtilmiştir²⁶.

Kefe'deki Tatar büyüklerinden bazıları, bilhassa Eminek Bey (Mirza)²⁷, Kırım Hanlığı'nın sahne olduğu bu mücadelelere bir son vermek amacıyla Osmanlı Devleti'ne müracaatla yardım talebinde bulunmuşlardır. Kırım'ın ileri gelenleri tarafından yapılan bu müracaat, Karadeniz'in kontrol altına alınması için zaten muayyen faaliyetler içerisinde olan Fatih Sultan Mehmet için kaçırılmaması gereken büyük bir fırsat olmuştur. Zira Fatih Sultan Mehmet (1451–1481) o tarihlerde, öncelikle Karadeniz'in güney sahillerinin elde edilmesi için harekete geçmiş, bu yöndeki seferlerini 1462'de Trabzon'un fethi ile tamamlanmıştır. Bu anlamda mezkûr talebin Osmanlı Devleti'nin bölgedeki siyasî gelişmesine yardımcı bir unsur olacağı düşünülmüştür²⁸.

Kırım Hanlığı'nın içinde bulunduğu durumu da dikkate alan Osmanlı Padişahı, Kırım sahillerinin fethi için Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasını 1475 yılında bu bölgeye gitmekle görevlendirmiştir. 1475 yılı ortalarında Karadeniz'in kuzeyinde Ceneviz'e ait bir ticaret kolonisi olan²⁹ Kefe sahillerine ulaşan Gedik Ahmet Paşa Kefe'yi fethetmiş, arkasından da Kerç, Sudak ve Balıklağo kalelerini teslim almış, hemen arkasından da Azak, Taman ve Mankub kalelerini fethetmiştir³⁰.

²¹ Öztürk, **aynı makale**, s. 486.

²² Öztürk, **aynı makale**, s. 486; Ürekli, **aynı eser**, s. 15.

²³ Öztürk, **aynı makale**, s. 489.

²⁴ İnalçık, “**Yeni Vesikalara Göre...**”, s. 217.

²⁵ Öztürk, **aynı makale**, s. 489.

²⁶ Öztürk, **aynı makale**, s. 486.

²⁷ <http://www.ulkuocaklari.org.tr/turan/krm/> 27.05.2004

²⁸ Zübeyde Güneş Yağcı, “**XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Politikası**”, Türkler 12, Ankara 2002, s. 554.

²⁹ Yağcı, **aynı makale**, s. 554.

³⁰ Öztürk, **aynı makale**, s. 486; Yağcı, **aynı makale**, s. 554.

Osmanlı Devleti, Kırım Hanı'nın da yardımlarıyla, Azak, Kefe, Menkup ve Azak kalelerinin Ceneviz ve Venedik hâkimiyetinden kurtarılmasının ve bu kalelerinin Osmanlı Devleti'ne bağlı birer sancak haline getirilmelerinin ve Cenevizliler'in Karadeniz'deki hâkimiyetlerine son verilmesinin ardından Mengli Giray'ı Hanlığın başına getirmiştir³¹. 1475'te, Mengli Geray'ın Osmanlı Devleti'ne tâbiliğini bildirmesi ile Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır³². Söz konusu bu bağlılık, dolaylı olarak da olsa, kuzey steplerinin de Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girmesi anlamını taşımıştır³³. Bu bağlılık, 1783'te Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesi tarihine kadar sürecek olan 300 yıllık bir beraberliğin ilk adımı olmuş, Kırım Hanlığı, özel statüsü olan imtiyazlı bir emirlik halinde³⁴, artık Osmanlı himayesine girmiştir. Ancak Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti ve nüfuzu tam anlamıyla Sahib Giray'ın Kırım tahtında mevkiini sağlamlaştırması (1534) ile şekillenmiş ve gerçekleşmiştir³⁵.

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı himayesine girmesinin esas nedeni Kırım Hanlığı'nda yaşanan taht mücadeleleri ve iç karışıklıklardan ziyade, daha evvelce de işaret edildiği gibi, hanlığın sahip olduğu coğrafi mevkiin İstanbul ile olan ilgisi ve Karadeniz ticareti üzerindeki etkisi nedeniyle olmuş gözükmektedir. Zira tarihi seyri içerisinde ele alınıp incelendiği zaman Kırım coğrafyasının Karadeniz ve Boğazlar konusu ile yakından alakalı olduğu; Kırım limanlarının Karadeniz ticareti için büyük bir ehemmiyet arz ettiği; İstanbul'a yerleşen hemen her devletin Kırım limanları ve Kırım'ın mukadderatı ile yakından alakadar olduğu ve bu devleti kendisine tâbi kıldığı³⁶ açıkça görülür. Bu dönemde Karadeniz ticaret yolunun Osmanlı Devleti açısından oldukça yekûnlu gelir kaynakları arasında olduğu ve Karadeniz'in kuzey steplerinden elde edilen zahirenin İstanbul için oldukça fazla önem arz ettiğini unutmamak gerekir³⁷.

Altınordu Devleti'nin çöküşünün ve bu devletin bakiyesi olan mezkûr hanlıkların kuruluşu kendi iktidar dönemine tesadüf eden Fatih Sultan Mehmet bu durumdan azami derecede istifa etmek istemiştir. Bu anlamda Karadeniz'i bir "Türk Gölü" haline getirmeye çalışmış ve bu vesile ile de Moskova'nın güçlenip büyümesi halinde Karadeniz'e karşı vuku bulabilecek saldırıları önlemek veya bu muhtemel saldırıları asgari seviyeye indirmek üzere bu denize kıyısı bulunan Kırım Hanlığı'nı Osmanlı himayesine alma siyaseti gütmüştür³⁸.

IX. Kırım Hanlığı'nın Statüsü

Kefe, Soğdak, Balıklağo, Mankub, İnkir-man, Azak ve Taman şehirleri bütün köyleri ve arazisi ile beraber 1475 yazında³⁹ Osmanlı hâkimiyetine girerken, Kırım Hanlığı'nın içte kalan bozkır kesimleri ile Azak, Taman-Astarhan arasındaki Nogay-Çerkez alanı Hanlığ'ın hâkimiyetinde bırakılmıştır⁴⁰. Bir anlamda eskiden Kırım-Ceneviz arasında geçerli olan coğrafi statü, Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasında da muhafaza edilmiştir. Bu

³¹ Aslanapa, **aynı makale**, s. 22.

³² Halil İncalcık, "**Kırım Hanlığı**", Türk Dünyası El Kitabı, 2. Baskı, Ankara 1992, s. 421.

³³ Yağcı, **aynı makale**, s. 554.

³⁴ Çetin, **aynı makale**, s. 201.

³⁵ İncalcık, "**Kırım**" maddesi.

³⁶ İncalcık, "**Yeni Vesikalara Göre...**", s. 193.

³⁷ Yağcı, **aynı makale**, s. 555.

³⁸ Orhan Atlıhan, **Çanakkale Savaşları'nda Rusya**, Çanakkale 2003, s. 15.

³⁹ İncalcık, "**Yeni Vesikalara Göre...**", s. 209.

⁴⁰ Yağcı, **aynı makale**, s. 554.

durumun şekillenmesinde şüphesiz ki Osmanlı Devleti'nin kuvvet ve zaafı belirleyici bir rol oynamıştır. Ancak coğrafi bakımdan Kırım ile Ceneviz arasında böyle bir durumun geçerli olmuşsa da, iki taraf arasındaki hukukî yapı hiçbir biçimde Kırım-Ceneviz uygulamasıyla paralellik arz etmemiş, Hanlık, Osmanlı Devleti'ne tâbi bir statü içerisinde yönetilmiştir⁴¹.

Kırım yarımadasının iç kesimlerinin yönetiminin Kırım hanlarına bırakılmış, sahil kesimi ve özellikle Azak Denizi ve çevresi ise doğrudan Osmanlı payitahtından idare edilmiştir. Böyle bir tercih veya soyut anlamdaki taksimin gerisinde yatan sebep ise, Osmanlı Devleti adına, Karadeniz'in kontrolünü daha kolay bir şekilde yapmak olmuştur⁴².

Esasen Fatih Sultan Mehmet, Karadeniz'deki Ceneviz hâkimiyetine son verdiği gibi, imtiyazlı Kırım Hanlığı uygulamasına da son vererek burada klasik Osmanlı eyalet sistemini uygulayabilirdi. Ancak Fatih, bu yöndeki bir uygulamanın tam tersine, kuzey politikasını kendi himayesindeki Kırım Hanlığı uhdesine bırakmıştır. Fatih'in bu tercihi ihtiyarî olmaktan ziyade bir zorunluluk olmuş gözükmektedir. Zira Osmanlı Devleti batıda Avusturya, doğuda İran olmak üzere iki büyük cephede iki farklı ülkeye karşı birden mücadele ederken, Altınordu, Rusya, Kozak ve Çerkez güçleri tarafından paylaşılmış bulunan Deşt-i Kıpçak sahasının kontrolünü Kırım Hanlığı'na havale etmesi gerekli olmuş, bu dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı üçüncü bir cephenin oluşması istenmemiştir. Kırım'da, diğer yerlerde olduğu gibi, eyalet sistemi esasının getirilmesine onun bu tarihlerde, askerî ve siyasî anlamda, gücünün yetmediği, yaklaşık iki yüz sene sonra mecburen başlatılmış olan harekâtın muvaffakiyetsizliği ile kesinlik kazanmıştır⁴³.

X. Kırım'da Osmanlı İdaresinin Özelliği

Osmanlı Devleti Kırım Hanlığı'nın içte kalan bozkır kesimleri ile Azak, Taman-Astarhan arasındaki Nogay-Çerkez alanı hanlığın hâkimiyetinde bırakmış⁴⁴ ve hanlığı imtiyazlı bir beylik suretinde kendisine bağlamışsa da İstanbul merkezli müdahalelerle hanlığın idaresini elinde tutmuş, sık sık han değişiklikleri yoluna gitmiştir. Özellikle 1692 Ekimi'nden itibaren Kırım hanlarının atanma ve görevden alınmalarında büyük bir artış görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde Kırım hanlarının atanma ve görevden alınmalarının gerçekleşmesinin ve tekrarlanmasının gerisinde yatan gerçek sebebi ise, meselenin Kırım nokta-i nazarından değil, ya Osmanlı dış siyaseti veya Kırım ümerası ile Osmanlı sarayının ortaklaşa tatbik ettiği entrikalar çerçevesinde yürütülmesi oluşturmuştur. Sık sık yaşanan bu atama ve azillerin olumsuz sonuçlarını ise Kırım'ın iç barışının ve dâhilî düzeninin bozulması yanında, Rusya ve Avusturya cephelerinde yaşanan yenilgilerde görmek mümkün olmuştur⁴⁵.

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, bütün Osmanlı-Kırım münasebetlerinde asırlarca en esaslı noktayı teşkil etmiş olan ve en büyük ihtilafların kaynağını oluşturmuş⁴⁶ bulunan Osmanlı Devleti'nin Kırım hanlarını istedikleri gibi tayin ve azledebilmeleri her zaman için kolay olmamıştır. Kırımlılara idarî muhtariyet verileceği yolundaki vaatler Han

⁴¹ Öztürk, **aynı makale**, s. 486 (487).

⁴² Yağcı, **aynı makale**, s. 554 (5).

⁴³ Öztürk, **aynı makale**, s. 487.

⁴⁴ Yağcı, **aynı makale**, s. 554.

⁴⁵ Öztürk, **aynı makale**, s. 492, 499.

⁴⁶ İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre...”, s. 218.

sülalesi arasında ikilik oluşturmuş⁴⁷, sık sık tekerrür eden han değişiklikleri Kırım Hanlığı'nın iç savaş seviyesinde bir dâhilî mücadeleye girmesine sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'na karşı Karaçi beyleri vasıtasıyla izlemiş olduğu politika⁴⁸, Kırım Hanlığı'nın kesin olarak Osmanlı'ya tâbi olması esasına dayanmıştır. Osmanlı Devleti bu anlamda güçlü bir Kırım Hanlığı'nın olmasını hiçbir zaman için arzu etmemiştir. Örneğin Altınordu Devleti'nin parçalanmasından sonra bölgede kurulan Kırım, Kazan ve Astrahan hanlıklarının kendi aralarında mücadeleye girişmeleri, Osmanlı Devleti'nin ise kendisine bağlı Kırım Hanlığı'nın bu mücadelelerden üstün çıkarak bölgede günden güne güç kazanmasından endişe ederek hanlıklar arasında denge politikası izlemeyi tercih etmiştir. Osmanlı Devleti böyle bir tercihi ve vaziyeti idare etme yoluna gitmeyi kendi geleceği için daha uygun bulmuştur⁴⁹. Hanlığın güçlenmeye başlamasını kendisi ve tabiiyet statüsü için ciddi bir tehdit olarak değerlendirmiş ve gereği için zaman zaman müdahalelerde bulunmaktan kaçınmamıştır. Bu yöndeki politika hiç aksatılmadan uygulanmıştır⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nin bu yöndeki yaklaşımlarına bir başka örnek ise Sahip Giray'ın (1532–1552) görevden alınması gösterilebilir. İktidarı döneminde Osmanlı usulünde merkezî bir idare kurmayı kendisine esas hedef edinen, bu düşüncesine engel gördüğü kabile aristokrasisini ise tasfiye etmeye çalışan ve kendi zamanında Kırım Hanlığı'na en parlak devrini yaşatan Sahip Giray'ın⁵¹ 1551'de Kefe gelirleri üzerinde hak iddia etme basiretsizliğini göstermesi Osmanlı Devleti'nin bu yöndeki endişelerini haklı çıkarmış, Sahip Giray derhal hanlıktan azledilerek yerine Devlet Giray han tayin edilmiştir⁵².

Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu bu politikayı, Kırım'da güçlü hanların işbaşına gelmelerini istememekle, Karaçi beyleri de teyit etmişlerdir⁵³.

Osmanlı Devleti'nin Kırım'a siyasî yaklaşımı özetle bu çerçevede şekillenmişken Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne yaklaşımı da pek farklı bir seyir takip etmemiştir.

Osmanlı Devleti egemenliğini üzerlerinde görmek istemeyen Kırım hanları, Kırım'da günden güne artan Osmanlı nüfuzunun Astarhan'a kadar uzanarak Kırım'ın bir Osmanlı eyaleti haline gelmesi endişesini⁵⁴ ciddi derecede hissetmişlerdir. Bu endişe iki taraf arasında tam bir işbirliği kurulmasına engel olduğu gibi, zaman zaman ciddi derecede olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin artan Rus tehlikesine karşı 1569 yılında büyük hazırlıklardan sonra gerçekleştirdiği Astarhan seferinin⁵⁵ tam bir hezimetle sonuçlanmış olmasının gerisinde Osmanlı-Kırım ilişkilerinin oturduğu dengelerin birbirine zıt unsurları ihtiva etmesine ilaveten, söz konusu endişenin de büyük bir payı olmuştur. İki taraf arasındaki ilişkilerinin oturduğu dengelerin

⁴⁷ M. Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703 (1789))", *Türkler* 12, Ankara 2002, s. 499.

⁴⁸ Öztürk, *aynı makale*, s. 487, 492.

⁴⁹ Çakmak, *aynı makale*, s. 614.

⁵⁰ Öztürk, *aynı makale*, s. 487.

⁵¹ Öztürk, *aynı makale*, s. 489.

⁵² Yağcı, *aynı makale*, s. 555.

⁵³ Öztürk, *aynı makale*, s. 487.

⁵⁴ Öztürk, *aynı makale*, s. 490; Halil İnalıcık, "Osmanlı (Rus Rekabetinin Menşei ve Don (Volga Kanalı Teşebbüsü (1569))", *Bellekten*, c. 12. Ankara 1948, s. 567; Yağcı, *aynı makale*, s. 555.

⁵⁵ Çakmak, *aynı makale*, s. 614.

bu şekilde birbirine zıt unsurlar içermiş olması Osmanlı Devleti'nin kuzey politikasının en zayıf yönünü teşkil etmiştir. Bu durum ise herkesten çok Rusya'nın işine yaramıştır⁵⁶.

XI. Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı Arasındaki Tâbi-Metbu İlişkisi

Kırım ileri gelenlerinin müracaatı ve Osmanlı donanmasının Kırım sahillerini fethi sonrasında Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasında ortaya çıkmış olan tâbi-metbu ilişkisini, her iki tarafın içinde buldukları ve izlemeye çalıştıkları siyasetin tabî bir neticesi olarak değerlendirmek gerekir.

Konuya Kırım Hanlığı açısından bakıldığı zaman, hanlığın içinde bulunduğu siyasî duruma ilaveten askerî ve teknik açıdan sahip olduğu kuvvetin böyle bir statüyü kendisi için zorunlu bir kabul haline getirmiş olduğundan söz edilebilir. Zira I. Hacı Giray'ın Kırım yarımadası üzerinde kurmuş bulunduğu hanlık henüz tek başına ayakları üzerinde durabilecek kabiliyetinden mahrum bulunmaktaydı⁵⁷. Ceneviz kuvvetlerine karşı etkin bir şekilde mücadele edebilmesi mevcut müstahkem surları yıkacak teknolojiye sahip olmasını gerektirmekteydi. Hanlık ise o tarihlerde bu tür imkânlardan mahrum bulunmaktaydı. Bu nedendir ki Osmanlı Devleti, Altınordu hanlarının tehditleri örneğinde olduğu gibi, hanlığın dıştan gelebilecek saldırı ve tecavüzlere karşı resmen hamisi rolünü oynamış, hanlığın dış emniyetinin bir anlamda teminatı sayılmıştır⁵⁸. Diğer bir ifade ile Osmanlı himayesi hanlıkta otorite birliğini sağlamış, son Altınordu hanlarının birleştirme teşebbüslerine, Moskova'nın genişleme siyasetine karşı hanlığın varlığını garanti altına almıştır⁵⁹. Hanlık yine söz konusu Osmanlı himayesi neticesinde, Osmanlı Devleti'nin kendileri ile pek de fazla ilgilenmediği görülen Kazan Hanlığı, Astarhan Hanlığı, Kasım Hanlığı ve Nogay Ulusu gibi, Altınordu bakıyesi hanlıklarının maruz kaldığı Rus hâkimiyetine girmekten kurtulmuştur⁶⁰. Kırım Hanlığı bu metbuiyet ile mevcudiyetini muhafaza etmenin ötesine, ekonomik ve bilhassa kültür alanlarında gelişmeye muhatap olması bakımlarından da büyük faydalar görmüştür.

Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki bu tâbilik-metbuluk konusu Osmanlı Devleti açısından da gerekli görülmüştür. Zira İstanbul'un fethini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmet'in en büyük hedefi denizdeki Latin üstünlüğüne son vermek olmuştur. Fatih'in denizlerdeki Latinlerle olan mücadelesi ile I. Hacı Giray'ın hanlık mücadelesi ise tarih itibarıyla paralellik arz etmiştir. Bu müşterek siyasî gelişme ise her iki Türk devleti arasında gerçekleştirilmiş olan tâbilik-metbuluk esasının çok tabî bir surette ortaya çıkmasını sağlamıştır⁶¹.

1475'te Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tabiiyetine girmesi ile Kırım ve çevresi tam bir Türk bölgesi, Karadeniz ise tamamen bir Türk gölü haline gelmiştir⁶². Bu tabiiyet ile Osmanlı Devleti'nin Kuzey Karadeniz politikası değişmez esaslara bağlanmış⁶³, XVIII. yüzyılın

⁵⁶ Öztürk, **aynı makale**, s. 490 (491).

⁵⁷ İncalcık, “**Yeni Vesikalara Göre...**”, s. 216; Öztürk, **aynı makale**, s. 486.

⁵⁸ İncalcık, “**Yeni Vesikalara Göre...**”, s. 209 (210, 222 (223).

⁵⁹ İncalcık, “**Kırım**” maddesi.

⁶⁰ Atlıhan, **aynı eser**, s. 15.

⁶¹ İncalcık, “**Yeni Vesikalara Göre...**”, s. 197; Öztürk, **aynı makale**, s. 485.

⁶² http://www.turkishpilots.org.tr/HABERLER/2001_03_02_Ozcan_Gursoy___Bogazlar.htm 27.05.2004

⁶³ Victor Ostapcuk, “**1648 (1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler**”, Türk (Rus İlişkilerinde 500. Yıl 1491 (1992, (12 (14 Aralık, Ankara 1992), Ankara 1999, s. 100; Öztürk, **aynı makale**, s. 487; Çakmak, **aynı makale**, s. 614.

sonlarına kadar Rusların Karadeniz'e inmelerini önleyen en önemli etkenlerden birisini oluşturmuştur⁶⁴. Diğer bir deyişle, Osmanlı tabiiyetine girmesinin hemen ardından Osmanlı idaresinde ve siyasetinde önemli bir yer edinmiş olan Kırım, özellikle XVIII. yüzyılda aralıklarla süren Osmanlı-Rus savaşlarının hareket noktasını ve Osmanlı Devleti'nin dış politikasının değişmeyen ve öncelikli gündemini oluşturmuştur⁶⁵.

XII. Kırım Hanlığı'nın Müstakiliyet Çabaları ve Sonuçları

Kırım Hanlığı Osmanlı tabiiyetine girmişse de hemen hemen bütün hanlar istiklâl yahut müstakiliyet şuru içerisinde olmuşlardır⁶⁶. Bazen aleni bir şekilde ve bazen de gizli bir surette devam eden bu vaziyet, aynı zamanda iki devlet arasında bitip tükenmek bilmeyen gizli bir rekabetin mevcudiyetini de, bir şekilde, ortaya koymuştur. Yavuz zamanında İran ve Mısır seferleriyle karşı karşıya olması örneğinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kaldığı iç ve dış kaynaklı büyük meşguliyetler Kırım Hanlığı'nın bir dereceye kadar kendisi için de baş başa kalmasının önemli fırsatlarından birisini teşkil etmiştir⁶⁷.

1514'te tahta geçen I. Mehmet Giray'ın, Kazan Hanlığı'nın da yardımıyla, 1521'de Moskova'yı kuşatıp Rusları yenerek haraca bağlaması ve benzeri akınlarda bulunması hareketinin gerisinde hanlığın müstakiliyet arayışının mevcudiyeti yer alsa gerektir.

Moskova üzerindeki hâkimiyetini gerçekleştiren I. Mehmed Giray, İdil Havzası'na yönelmiş, Altınordu Devleti'nin son artıklarından birisi olan Nogayları itaat altına almak gayesiyle 1523'te çıktığı bu seferi başarıyla tamamlamıştır. I. Mehmed Giray aynı zamanda Nogay, Hive, Deşt-i Kıpçak, Sibiryâ hanlıklarını birleştirmek ve Acem hükümetini yıkmak ve dolayısıyla da Avrupa'yı tehdit etmek düşüncesine sahip olmuştur. Ancak Kırım Hanlığı'nın I. Hacı Giray'dan sonra Osmanlı, Rusya ve Lehistan karşısında müstakil bir güç haline gelmeye başladığı bu merhale, I. Mehmed Giray'ın öldürülmesi üzerine kesintiye uğramıştır. Dolayısıyla hanlığın Altınordu mirasını toparlaması akim kalmış, bundan en çok yarar gören ise Rusya olmuştur⁶⁸.

Kırım Hanlığı'nın kendi dış politikasını tatbik etmesi imkân haricinde olmakla birlikte, Hanların hemen hepsi olmasa da, enerjik hanlar imkân ve fırsat buldukları ölçüde hanlığın Doğu Avrupa siyasetinde etkin bir yer edinmesi için her fırsattan yararlanmaya çalışmışlardır⁶⁹. Söz konusu müstakiliyet arayışlarında Müslüman halkın ekseriyetinin ve ulema sınıfının Osmanlılara karşı yaklaşımı ise bağımsızlık davası güden mirzalardan farklı biçimde tezahür etmiştir⁷⁰.

XIII. Moskova Knezliği'nin Teşekkülü ve Türk-Rus Münasebetleri

Moskova Knezliği, Karadeniz'in kuzeyinde Osmanlı Devleti ile ancak Kırım hanları aracılığıyla ilişki kurulabilen ve tüccarlarına Kırım sahillerinde ticaret yapmaları izni verilen,

⁶⁴ Ostapçuk, **aynı eser**, s. 100.

⁶⁵ Fikret Sarıcaoğlu, "1774 (1789 Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Dış Politikası", Türkler 12, Ankara 2002, s. 545; Ostapçuk, **aynı eser**, s. 100.

⁶⁶ Öztürk, **aynı makale**, s. 489.

⁶⁷ Ürekli, **aynı eser**, s. 24.

⁶⁸ Öztürk, **aynı makale**, s. 488.

⁶⁹ Öztürk, **aynı makale**, s. 493.

⁷⁰ İnalçık, "Kırım" maddesi.

küçük bir kara devletiydi⁷¹. Altınordu Devleti'nin parçalanıp Osmanlı Devleti'nin siyasî, askerî ve ekonomik hâkimiyetinin uluslararası siyasî platformda muarızları tarafından kabul görüp tescillendiği bir dönemde teşekkül etmiştir⁷². Nihayet 1547'de IV. İvan knezlikten çarlığa terfi etmiş, ilk Rus Çarı olarak taç giymiştir⁷³.

XVII. asrın sonlarına kadar Çarlık Rusyası Osmanlı Devleti nezdinde ikinci derece bir devlet olarak kabul görmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Rusya ile doğrudan bir siyasî münasebet içerisine girmemiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk münasebetler ticarî nedenlerle söz konusu olmuş, XV. yüzyılın başlarında III. İvan zamanında, Kırım hanı Mengligiray'ın tavassutu ile vuku bulmuştur⁷⁴.

İki devlet arasındaki siyasî münasebetlerin başlaması ise asrın sonlarında, 1475'te Kırım Hanlığı'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile söz konusu olmuştur. Bu devirde Moskova Rusyası, içinde bulunduğu şartlar gereği, Osmanlı Devleti ile dostça geçinmeyi kendisince siyasî bir zaruret olarak görmüştür⁷⁵.

Osmanlı Devleti, daha çok sulh müzakereleri dolayısıyla muhatap olduğu Rusya ile olan ilişkilerini Kırım hanlığı veya Kefe beyliği vasıtasıyla yürütmüştür⁷⁶. Rusya, zaman zaman İstanbul ile doğrudan irtibat kurma teşebbüsü içerisindedir. Bu tutum Kırım hanları tarafından pek de hoş karşılanmamış, hanlar, Osmanlı-Rus münasebetlerinde birincil bir rol oynama isteklerini uzun süre devam ettirmişlerdir⁷⁷. İki devlet arasındaki bu mevcut durum Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sona ermesi üzerine, muhasaranın muvaffakiyetsizliğinden sorumlu tutularak azledilen, Murat Giray zamanına kadar devam etmiştir. Rusya, Murat Giray zamanında Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Kırım'ın aracılık etmesine karşı çıkararak Osmanlı Devleti ile doğrudan bir temas içerisine girmiştir⁷⁸. XVII. asrın başlarından itibaren Osmanlı-Rus ilişkileri, bir önceki asra kıyasla, daha farklı bir seyir takip etmiş gözükmektedir. Askerî açıdan kendisini Osmanlı Devleti ile doğrudan sergileyebileceği mücadele gücünden mahrum gören Rusya, dolaylı bir cidal tarzı içerisine girmiştir. Hâkimiyeti altındaki Kazakları, Azak kalesini almaya yönelik saldırıya teşvikte bulunma örneğinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ni askerî ve siyasî açılardan rahatsız etmiş, sahip olduğu askeri gücün niteliğini öğrenmeye gayreti içerisindedir.

XVI. asra kadar her yönüyle Avrupa devletlerinden farklı olan Rusya, Çar I. Petro'nun uygulamaya koyduğu reformlar neticesinde XVII. asrda dikkatlerden uzak bir şekilde siyasî, askerî ve ekonomik yönlerden her geçen gün güçlenmeye başlamış⁷⁹, fikrî ve içtimaî bakımlardan ciddi derecede gelişme kaydetmiş ve hatırı sayılır bir Batı devleti haline gelmiştir⁸⁰.

⁷¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 145. Yağcı, **aynı makale**, s. 561; Mustafa Budak, "**Kafkasya ve Osmanlı Devleti (XVI-XX. Yüzyıllar)**", Osmanlı I, Ankara 1999, s. 594.

⁷² Osman Köse, "**XVIII. Yüzyıl Osmanlı (Rus Münasebetleri)**", Osmanlı I, Ankara 1999, s. 536.

⁷³ İnalçık, "**Osmanlı (Rus Rekabetinin Menşei...)**", s. 361; Çakmak, **aynı makale**, s. 614; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 145; Budak, **aynı makale**, s. 594.

⁷⁴ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi, Başlangıcından 1917'ye Kadar**, Ankara 1987, s.117; Köse, **aynı makale**, s. 536.

⁷⁵ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, 1990, s. 4.

⁷⁶ Halil İnalçık, "**Osmanlı (Rus İlişkileri 1492 (1700)**", *Türk (Rus İlişkilerinde 500. Yıl 1491 (1992)*, (12 (14 Aralık, Ankara 1992), Ankara 1999, s. 27; Köse, **aynı makale**, s. 536.

⁷⁷ Kurat, **IV (XVIII. Yüzyıllarda...)**, s. 220; Yağcı, **aynı makale**, s. 555.

⁷⁸ Öztürk, **aynı makale**, s. 498.

⁷⁹ Köse, **aynı makale**, s. 536.

⁸⁰ E. Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt (ı Hümayunları, Nizam (ı Cedit (1789 (1907)**, Ankara, 1998, s. 11.

I. Petro önderliğindeki Rusya'nın hemen her alanda müspet anlamda bir gelişme göstermiş olmasına mukabil, Osmanlı Devleti ise aksi yönde bir seyir takip etmeye başlamış, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki dengeler Rusya lehine değişmeye yüz tutmuştur⁸¹.

Daha önceleri Altınordu korkusuyla Kırım ile iyi komşuluk ilişkileri içerisinde olamaya çalışan Moskova Knezliği, bundan sonraki tarihlerde Kırım'a karşı açıktan açığa cephe almaya başlamıştır. 1699 Karlofça Anlaşması ile Azak Kalesi'nin alınmasının ardından ise Kırım Hanlığı üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır⁸².

Osmanlı Devleti'nin Viyana önlerinde uğramış olduğu yenilgi üzerine artık bu güce karşı çekinmeden savaşı göze alabilecek bir durum sergilemeye başlayan Rusya, kuruluşundan itibaren önce Altınordu'ya, daha sonra ise Osmanlıya karşı dengeli ve ikiyüzlü bir siyasetin⁸³ uygulayıcısı olmuştur. Bir kara devleti olarak kurulmuş bulunan Rusya; denizlere ulaşmayı, kara devleti olmanın yanında aynı zamanda bir deniz devleti olmayı güçlü bir devlet haline gelebilmenin mutlak gereklerinden birisi olarak görmüş, teşekkül ettiği tarihten itibaren ideal haline getirdiği Karadeniz, Batlık Denizi ve Hazar Denizi'ne çıkabilme düşüncesini⁸⁴ aleni yayılma stratejisi ile ortaya koymuştur. Yine bu anlamda Lehistan üzerindeki hâkimiyetini bir anlaşma ile teyit ettirmiş, Ukrayna'yı kendine bağlamış, bölgede, Lehistan-Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı tarafından oluşturulmuş bulunan dengeleri kendi lehine çevirmeye çalışmıştır⁸⁵. Bu ve sair nedenlerdir ki, başlangıçta Moskova Knezliği olarak karşımıza çıkan, daha sonra ise Rus Çarlığı'na dönüşen bu siyasî ve askerî teşekkülün kurulmasından itibaren Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri sürekli bir düşmanlık halinden öteye gidememiştir⁸⁶. Moskova Knezliği, kuruluşunun hemen ardından, bölgedeki Türk teşekkülleri arasındaki siyasî çekişmelerden ve Osmanlı Devleti'nin izlemekte olduğu denge politikasından yararlanmak suretiyle varlığını sürdürme ve sürekli gelişme imkânı aramıştır⁸⁷. Genişlemeye dayalı dış siyaseti ile de XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kuzeyde Batlık, güneyde ise Karadeniz'e açılma fırsatını elde etmiştir⁸⁸.

Knezlik, İstanbul'un fethinden sonra hızlı bir şekilde Akdeniz ve Balkanlarda hâkimiyet kurmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin pek dikkatini çekmemişse de söz konusu dönemde Osmanlı Devleti açısından Karadeniz'in kuzeyinde "güç dengesinin bir unsuru" olarak görülmeye başlanmıştır⁸⁹.

XIV. Kazan ve Astrahan'ın Ruslar tarafından işgali

İki devlet arasındaki münasebetlerin süreklilik arz eden bir düşmanlık halinden öteye gidememesi Türk-Rus tarihinde bazı dönüm noktalarının oluşmasına neden olmuştur.

Türk ve Rus ilişkilerindeki en önemli dönüm noktalarından birisini Kazan ve Astrahan'ın Ruslar tarafından işgali teşkil etmiştir.

⁸¹ Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı (Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış)", Türkler 12, Ankara 2002, s. 531; Süleyman Kocabaş, **Kuzey'den Gelen Tehdit Tarihte Türk (Rus Mücadelesi)**, İstanbul, 1989, s. 69.

⁸² <http://www.turkolog.org/> 27.05.2004

⁸³ Öztürk, **aynı makale**, s. 498 (499).

⁸⁴ Köse, **aynı makale**, s. 536.

⁸⁵ Öztürk, **aynı makale**, s. 498 (499).

⁸⁶ Yağcı, **aynı makale**, s. 555.

⁸⁷ İnalçık, "Osmanlı (Rus Rekabetinin Menşei...)", s. 361; Çakmak, **aynı makale**, s. 614.

⁸⁸ Yağcı, **aynı makale**, s. 561.

⁸⁹ Budak, **aynı makale**, s. 594.

İdarî ve askerî alanlardaki düzenlemelerle devlet idaresini güçlendiren Çar İvan, mevcut siyasî yapıyı gayet iyi değerlendirek başlattığı seferlerle 1552'de Kazan Hanlığı'na ait toprakları işgal etmiştir. Kazan'ın işgalinden dört yıl sonra 1556'da ise, öncelikle Kırım askerî güçlerinin kullanacağı deniz yolunun açılması ve İran'ı oluşabilecek herhangi bir müttefikten izole etmek için kullanılması bakımından büyük bir öneme arz eden⁹⁰, Astrahan'ı kendisine bağlamıştır⁹¹.

1556'da Rusya'nın özellikle söz konusu hususiyetlerinden dolayı, Astrahan'ı topraklarına dâhil etmesi Osmanlı Devleti'nin 1569 yılında buraya sefer düzenlemesine neden olmuştur⁹².

Rusya'nın bu bölgedeki genişleme siyaseti karşısında Sokullu Mehmet Paşa (1506–1579), 1568 yılında, bölgedeki Osmanlı gücünü göstermek ve Astrakhan'ın alınmasını sağlamanın yanında Volga ile Don akarsuları arasına bir kanal yaptırmak üzere, Osmanlı donanma ve ordusunu Azak denizine göndermiştir⁹³. Böyle bir girişimle bir taraftan Rus yayılmacılığının önüne geçilmesine çalışılırken, diğer taraftan da İran kuzeyden kuşatılmak istenmiştir. Ayrıca Don, Karadeniz'e; Volga ise Hazar Denizi'ne dökülmeleri dolayısıyla böyle bir kanalın gerçekleşmesi halinde Osmanlı denetimi altındaki Azak Denizi'nin Hazar'a bağlanması düşünülmüştür. Ancak bölgede hüküm süren iklim koşulları ve eldeki teknolojinin bu işe elverişsizliği yüzünden kanal işi tamamlanamamıştır. Bu tarihlerde Kırım Hanlığı'nın başında bulunan Devlet Giray, öngörülen planın gerçekleşmesi halinde Kırım Hanlığı'nın mevcut yarı bağımsızlığının da elden çıkabileceği endişesiyle kanal işine muhalefet etmiş, bu da projenin sonuçsuz kalmasının bir başka etkeni olmuştur⁹⁴.

Rusya sadece Kazan ve Astrahan'ı almakla yetinmemiş, Hazar Denizi'ne kadar bütün Volga bölgesini kendi hâkimiyetine sokmuştur. Bütün bunlar neticesinde Rus nüfuzu Kuzey Kafkasya'da hissedilir bir hale gelmiştir. Esasen Kazan ve Astrahan'ın düşüşü sadece Rus İmparatorluğu'nun başlangıcı olmakla kalmamış, fakat aynı zamanda Osmanlı Devleti açısından bölgede gündün güne gelişmekte olan ciddi bir Rus probleminin başlangıcı, Avrupa ve İran cephelerine ek olarak, yeni bir cephenin açılması demek olmuştur⁹⁵.

Kazan ve Astrahan'ın işgalinin ardından Rusların yeni hedefleri arasına Azak Denizi ve Kırım Yarımada da dâhil etmişlerdir⁹⁶.

1678 Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde yaşanan Viyana bozgunu Türk-Rus ilişkilerinin bir diğer önemli hadisesi ve devrinin başlangıcı olmuştur.

Osmanlı Devleti, Avrupa coğrafyasının tamamına hâkim olarak bir dünya devleti kurmaya yönelik idealler ile Viyana üzerine hazırlıklar yaptığı bir sırada, ilk defa Karadeniz'in kuzeyinde nükseden Rus tehlikesini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetler içine de girmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda 1677 yılında Rusya'ya resmen savaş açılması kararı

⁹⁰ Svetlana Oreshkova, "Rus (Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçları", Osmanlı I, Ankara 1999, s. 556.

⁹¹ Özalp Gökbilgin, **1532 (1579 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasî Durumu**, Ankara 1978, s. 42, 43. Budak, **aynı makale**, s. s. 594; Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu**, Ankara 1970, s. 78; Köse, **aynı makale**, s. 536.

⁹² Oreshkova, **aynı makale**, s. 556.

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III/I, Ankara, 1983, s. 36.

⁹⁴ http://www.1001kitap.com/Tarih/Oral_Sander/anka/anka024.html 27.05.2004

⁹⁵ Budak, **aynı makale**, s. 594.

⁹⁶ Gökbilgin, **aynı makale**, s. 43; Öztürk, **aynı makale**, s. 489.

alınmıştır. Bu tarihe kadar Rusya'ya Kırım Hanlığı vasıtasıyla akınlar olmuşken, ilk defa bu tarihte Divan-ı Hümayun vasıtasıyla Rusya'ya sefer açılmasına karar verilmiştir⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nin, Lehistan'dan Podolya'yı aldıktan sonra, kazaklar üzerinde hâkimiyetini tesis ederek Ukrayna'ya doğru yayılma temayülü göstermesi 1678 yılında Ruslar ile Osmanlılar arasında ilk büyük savaşın çıkmasına neden olmuştur. Bu savaşta Kazaklar Osmanlı himayesine alınmışsa da bu başarı çok uzun sürmemiş, Viyana bozgunu ile başlayan büyük ricat esnasında şimaldeki bütün kazançlar kaybedilmiştir⁹⁸.

Diğer taraftan Avusturya'ya karşı Viyana önlerinde Osmanlı ordularının uğradığı yenilgi (1683), Osmanlı Devleti için olduğu kadar Kırım Hanlığı için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu mağlubiyet ile Osmanlı Devleti güç dengeleri içerisinde birinci konumda olmaktan çıkmaya ve Macaristan'dan Belgrad'a kadar olan topraklarını kaybetmeye başlamıştır. Rusya ise Doğu Avrupa'nın en üstün gücü halini almıştır⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı askerî ve siyasî durumu da göz önüne alan Ruslar, Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine, Avusturya, Lehistan ve Venedik arasında 1684'te kurulan Kutsal Haçlı İttifakı'na katılmış (1696)¹⁰⁰, devletlerarası dengeyi kendi lehine çevirdikten sonra, Kırım'a ve Azak kalesine taarruzlara başlamışlardır. Moskof çarları bu tarihe kadar Osmanlı imparatorluğuna taarruzdan çekinmişlerken, bu tarihten itibaren çarların Kırım ve Karadeniz, Kafkasya ve Balkanlara doğrudan doğruya taarruzları ve istilaları başlamıştır¹⁰¹.

6 Ağustos 1696'da Rusların Azak'ı zapt etmelerinin ise yine gerek Osmanlı Devleti açısından, gerekse Kırım Hanlığı bakımından ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Elde etmiş olduğu bu başarı neticesindedir ki Rusya içdenizlere inme imkânına kavuşmuş, Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğu ve kuzeybatı Kafkasya ile olan irtibatım kesmiş, ayrıca, doğrudan Kırım'ı tehdit eder hale gelmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Azak'ı kaybetmesi, Kırım'dan Astarhan'a kadar uzanan alanda yaşayan ve Kırım Hanlığı'nın asker kaynağını teşkil eden kabilelerin Osmanlı Devleti'ne karşı duymuş oldukları güveni yitirerek siyasî açıdan Rusya'ya yönelmelerine neden olmuş, Kırım'da başlayıp bitmek bilmeyen dâhilî kabile mücadelelerinin de alt yapısını oluşturmuştur¹⁰².

XV. Rusların 1736'da Kırım'ı İşgal Etmeleri

Kırım Hanlığı'nın zaman içerisinde ve Osmanlı Devleti'ne paralel bir şekilde zayıflayarak güçten düşmesini fırsat bilen Ruslar 30 Mart 1736'da Kırım'a girerek hanlığın merkezi Bahçesaray'ı yağmalamış, Gözleve ve Akmescit şehirlerini de tahrip etmişlerdir. Ancak bu dönemde aynı zamanda Ukrayna meselesi ile olan meşguliyetleri Ruslar'ı Kırım'da kalmaktan alıkoymuştur. Ruslar, Kırım'ı baştanbaşa yakıp yıktıktan sonra geri çekilmişlerdir¹⁰³. Osmanlı Devleti ise bütün bu olup bitenlere, İran ile savaş içerisinde olması dolayısıyla, gerçek anlamda ses çıkarmamıştır¹⁰⁴.

⁹⁷ Köse, **aynı makale**, s. 537.

⁹⁸ İnalçık, "**Kırım**" maddesi.

⁹⁹ Öztürk, **aynı makale**, s. 498.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. III/I, s. 460; Öztürk, **aynı makale**, s. 499; İnalçık, "**Kırım**" maddesi; Öztürk, **aynı makale**, s. 499; Oreshkova, **aynı makale**, s. 557.

¹⁰¹ İnalçık, "**Kırım**" maddesi"; Öztürk, **aynı makale**, s. 498.

¹⁰² Öztürk, **aynı makale**, s. 500.

¹⁰³ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, Ankara 1982, s. 256; Öztürk, **aynı makale**, s. 501.

¹⁰⁴ Köse, **aynı makale**, s. 541.

XVI. Küçük Kaynarca Antlaşması ve Türk-Rus İlişkileri

Kafkasya’da ince hesaplar peşinde olan Rusya, Kırım’ı Osmanlı Devleti’nden kopararak hukuki bakımdan rakibini bölgeden tamamen uzaklaştırmak istemiştir. Bu anlamda Rusya’nın Kırım’da izlediği politika, Kırım yerli ümerasını Osmanlı’dan tamamıyla koparmaya çalışmak olmuştur¹⁰⁵. Temelinde Rus yayılcılığının yer aldığı görülen ve 1768 yılı itibarıyla Balkanlar, Kafkaslar ve Kırım önlerinde, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya’yı daha avantajlı bir konuma getirerek Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir safha oluşturmuş bulunan 1768–1774 savaşı başlamıştır.

Rusya askeri üstünlüğü elde ettiği bu savaş sırasında 1770’te Bucak’ı ve nihayet 1771’de de Kırım Yarımadası’nı işgal etmiştir¹⁰⁶. Bahçesaray’a giren Rus kuvvetleri Kırım hanının İstanbul’a kaçmasını sağlamıştır. Savaşın seyrinin daha baştan itibaren Osmanlı kuvvetlerinin aleyhine cereyan etmesi Osmanlı hükümetini Rusya lehine barış yapmaya mecbur bırakmıştır.

Bu tarihlerde Avrupa’daki güçler dengesinin, Avusturya’nın Osmanlı Devleti’ne karşı Rusya ile yaklaşık aynı politikayı izlediği; İngiltere’nin Amerika’daki sömürgelerini korumakla uğraştığı; Fransa’nın ise İngilizleri kendi kolonisinde çıkan isyanlarla vurmaya çalıştığı; Polonya’nın 1772’deki ilk taksimiyle Doğu Avrupa’daki dengelerin Rusların lehine değişmeye başladığı bir devletlerarası ortamda Osmanlı Devleti için barış yapmaktan başka bir çıkış yolu da kalmamıştır¹⁰⁷.

Osmanlı müelliflerine göre "bir müddet istirahat olunmaklık", "vakte münâsib sükût eylemek" düşünceleriyle, çok daha açık bir ifadeyle "gayri çare yoğidi"¹⁰⁸ denilerek 21 Temmuz 1774’te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması¹⁰⁹, toprak kayıpları bakımından çok büyük olmamakla birlikte, hukuk, ticaret ve diplomasi alanında Osmanlı tarihinin en ağır belgesi, devletin 1699 Karlofça Antlaşması’ndan sonra imzalamak zorunda kaldığı en feci antlaşması olmuştur.

Antlaşmanın üçüncü maddesi ile Bucak, Kuban, Yedisan (Noğay) ve Yediçikül Tatarları Kırım Hanlığı siyasî ve mülkî bakımlardan Osmanlı himayesinden çıkmış, bağımsız kılınmış¹¹⁰, dinî konularda ise "halife" olarak Osmanlı padişahına tâbi tutulmuştur¹¹¹.

Esasen böyle bir antlaşma ile Kırım’a kazandırılan statü ile hanlığın Rusya’ya katılması için ilk adım atılmış olmaktadır. Zira antlaşmanın diğer maddeleri ile Rusya, kendince önem arz eden askerî noktaları, Azak Denizi’nin ağzının her iki tarafında yer alan Yeni-Kale ve Kerç, Dnepr ağzında Kılburun kalesi ve etrafındaki boş araziye, büyük ve küçük Kabartayları topraklarına ilhak etmiştir. Bu şartlar altında hanlığın bağımsızlığını koruması imkânsız duruma gelmiştir. Diğer bir ifade ile hanlık için belirlenen siyasî ve coğrafi mevcut durum ileride Rusya lehine yapılacak olan ilhakı kolaylaştırmak üzere siyasî hileden başka bir şey olmamıştır¹¹².

Kırım’ın bağımsız hale getirilişinin ardından Osmanlı Devleti Kafkasya ile daha yakından ilgilenme gereği duymuş, 1780 yılından itibaren Çerkez kabilelerinin Osmanlı Devleti’ne

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 405, 406; Öztürk, **aynı makale**, s. 504.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 405.

¹⁰⁷ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506.

¹⁰⁸ Sarıcaoğlu, **aynı eser**, s. 545.

¹⁰⁹ Cemal Tükin, İslam Ansiklopedisi, “**Küçük Kaynarca**” maddesi, Eskişehir 1997.

¹¹⁰ İnalçık, “**Kırım**” maddesi; Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s: 423; Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 501; Köse, **aynı makale**, s. 544.

¹¹¹ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s: 422; Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 501; Köse, **aynı makale**, s. 544.

¹¹² İnalçık, “**Kırım**” maddesi, s. 751.

kazandırılması için çalışmalarda bulunmaya başlamıştır. Dinî değerlerin ön plana çıkarıldığı bu çalışmalar ve Ferhat Ali Paşa'nın gayretleriyle 1787–1792 Türk-Rus savaşında Çerkez kabilelerinin Osmanlı Devleti safında yer almaları sağlanmıştır¹¹³.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Özü kalesini elinde bulunduran ve hilâfet maddesi sayesinde hanlığın kendisine, en azından manen, bağlılığını devam ettirebileceğini ümit eden Osmanlı Devleti, istiklâlini teyit ettiği devleti himayesi altına almak için, tabir caiz ise, kapılarını açık bırakmıştır. Bu noktada Rusya da Osmanlı Devleti'nden çok farklı bir politika izlememiştir¹¹⁴. Ancak, her iki tarafın da adeta Küçük Kaynarca Antlaşması'nı geçici bir mütareke gibi değerlendirerek takip etmiş oldukları bu yöndeki siyasetleri Kırım'da korkunç bir iç savaşın doğmasının temel nedenlerinden birisini oluşturmuştur¹¹⁵.

Küçük Kaynarca Antlaşması, Karadeniz'in kuzeyinde kara parçaları ile kuşatılmış bir halde olan Rusya'nın denizlere ulaşma arayışında bir dönüm noktası olmuştur. Rusya, antlaşmanın kendisine sağlamış olduğu avantajlarla, Karadeniz'e hükmeden Osmanlı Devleti karşısına bu tarihten itibaren rakip olarak çıkmış, Kırım gibi stratejik bir coğrafyayı ve Müslüman nüfusa sahip önemli bir toprak parçasını Osmanlı Devleti'nden koparmayı başarabilmiştir. Rusya, yine bu tarihten itibaren, siyasî, sosyal ve askerî açılardan Osmanlı Devleti karşısında üstün bir konuma yükselmiştir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Rusya, Osmanlı Devleti karşısında mutlak bir güce erişmiş olacaktır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ancak mevcudiyetini muhafaza edebilmek için mücadele ettiği bu dönemde, Rusya, XVIII. yüzyılda olduğu gibi bir sonraki asırda da, Osmanlı Devleti'ne en büyük darbeleri vuran devlet durumuna gelecektir¹¹⁶.

Genel olarak Türk-Rus ilişkileri açısından değerlendirildiği zaman Küçük Kaynarca Antlaşması'nın iki devlet arasındaki mevcut ve müstakbel ilişkilerinde, Avrupa ile olan münasebetlerinde ve bu devletlerin dış politikalarında gayet önemli ve belirleyici bir rol oynadığı görülür.

Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın Lehistan politikası dolayısıyla girdiği bu savaş¹¹⁷, topraklarının, Rusya, Prusya ve Avusturya devletlerinin taksimine uğramasına, Kırım Hanlığı'nın müstakil hale gelmesi ile Osmanlı Devleti nüfusu Türk ve Müslüman olan bir toprak parçasını ilk defa kaybetmesine neden olmuştur. Böyle bir gelişme ise Karadeniz'in bir Türk gölü olma özelliğine son vermiş¹¹⁸, bu denizin kuzeyindeki Osmanlı varlığına ilk ciddi darbeyi indirmiştir¹¹⁹. Bu durum ise Kafkaslar için son derece olumsuz bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur¹²⁰.

Öteden beri Kırım'ı Osmanlı tâbiliğinden çıkararak Kafkasya'nın Osmanlı Devleti ile hukukî bağlantısını koparmayı hedefleyen Rusya¹²¹, imzalanan bu antlaşmayla, önce Kırım'ın bağımsız hale gelmesini ve nihayet arkasından da 1783'te Rusya'ya ilhak edilmesine zemin

¹¹³ Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul 1979, s. 45; Çakmak, **aynı makale**, s. 617 (8).

¹¹⁴ İnalçık, "**Kırım**" maddesi; Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 504.

¹¹⁵ İnalçık, "**Kırım**" maddesi.

¹¹⁶ Köse, **aynı makale**, s. 548 (9).

¹¹⁷ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 368.

¹¹⁸ Köse, **aynı makale**, s.545

¹¹⁹ Robert Mantran, "**XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti**", Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. I, Çev: Server Tanilli, İstanbul, 1995, s. 382; Şahin, **aynı makale**, s. 532.

¹²⁰ Mücteba İlgürel, "**Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve (1828 (1829) İlk Rus İstilas)**", Tarih Dergisi, sy. 35, 1984 (94, s. 170; Şahin, **aynı makale**, s. 532.

¹²¹ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 406.

hazırlamış, ön gördüğü genişleme politikasını bir dereceye kadar gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı Devleti'nin ilk defa yabancı bir devlete savaş tazminatı ödemesini gerektirmesi bakımından da ayrı bir öneme haiz olmuştur. Diğer taraftan yine antlaşmanın Rusya'ya tanımış olduğu Hıristiyan teba üzerindeki himaye hakkı, Rusya adına, fakat Osmanlı aleyhine bitmez tükenmez siyasî bir kullanım aracı olmaktan kurtulamamıştır. Ruslar bu maddeyi bahane ederek sonraki yıllarda sık sık Osmanlı iç işlerine ve dolayısıyla da Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmayı kendileri için gayet meşru bir hak olarak görmüşlerdir¹²².

1768–1774 Türk-Rus Savaşı, Avrupa'daki Osmanlı egemenliği için de büyük bir darbe niteliğinde olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuzey Avrupa politikasının merkezi sayılabilecek olan ve çok öncelerden beri devam eden Kırım'ın Osmanlı kuvvetlerine askerî noktadaki desteği de bu gelişmeler neticesinde son bulmuştur. Bu ise, Karadeniz'in kuzeyinden güneylere doğru uzanacak olan Rusların askerî etkinliklerine karşı çıkacak güçlü bir direnişin kalmamasına neden olmuştur. Yine imzalanan bu son derece ağır antlaşma, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çaresizliği ve tükenmişliği göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahip olmuştur¹²³.

Antlaşma gereği Rus ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçebilmeleri, imzalanan 1783 ticaret antlaşması ile Rusya'nın Karadeniz ticaretinden serbestçe istifade edebilmesi Karadeniz'in kapalılığını da ortadan kaldırmış, bu denizi uluslararası bir su haline getirmiştir¹²⁴.

Nihayet Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında iki yüz yıllık süre içinde yapılan birçok antlaşmanın uzun vadeli sonuçları açısından en önemlisi ve sonraki tarihlerde aralarında imzalanacak olan öteki antlaşmaların da temelini oluşturmuştur¹²⁵.

XVII. Aynalıkavak Tenkihnamesi

1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın her iki devlet tarafından da bir anlamda geçici bir mütareke gibi değerlendirilerek Kırım Hanlığı'na yönelik olarak takip etmiş oldukları siyaset Kırım üzerinde Türk-Rus mücadelesinin giderek artmasına ve muhtemel bir savaşın gündeme gelmesine neden olmuştur.

Meselenin içinden tek başına çıkamayacağını farkında olan Osmanlı Devleti, Fransa'nın aracılığıyla gelişmeleri müzakere etmek üzere Ocak 1779'da İstanbul'da Aynalıkavak Sarayı'nda Rusya ile görüşmelere başlamıştır. Nihayet iki taraf arasında 10 Mart 1779'da 'Aynalıkavak Tenkihnamesi' adıyla bir antlaşma imzalanmıştır¹²⁶. Antlaşma dokuz madden meydana gelmiş olup Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı sorun yaratan maddelerinin gözden geçirilerek tadil edilmesi esasına dayanmıştır. Tenkihnâme gereğince Kırım'ın müstakil kalması, Rus askerlerinin geri çekilmesi, Babıâli'nin Şahin Girayı hayat boyunca han olarak tanınması ve padişahın halifelik sıfatının geçerlilik kazanması

¹²² Atlıhan, **aynı eser**, s. 22.

¹²³ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 501.

¹²⁴ Yağcı, **aynı makale**, s. 561.

¹²⁵ Şahin, **aynı makale**, s. 532.

¹²⁶ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 451.

kararlaştırılmıştır¹²⁷. Böyle bir tenkihnâme ile Ruslar bir anlamda Şahin Girayın han olarak atanmasını Osmanlı Devleti'ne onaylattırması¹²⁸ ve Kırım'ın ilhakı önündeki resmi formalitelere son vermiştir. Bu durum ise kısa bir süre sonra Kırım'ın Rus işgaline uğramasına zemin hazırlamıştır.

Aynalıkavak Tenkihnâmesi savaş ihtimalini bir müddet için bertaraf etmiş, fakat Osmanlı Devleti'nin hanlık üzerinde hâkimiyetini de tamamıyla lâfzî bir hale getirmiştir¹²⁹.

Tenkihname'nin imzalanmasından sonra uluslararası siyasî atmosfer Rusya'nın Kırım meselesi konusunda daha rahat hareket edebilmesine imkân tanımıştır. Fransa, Kuzey Amerika'daki savaşlarda İngilizlere karşı Amerikalıların yanında yer aldığından İngiltere'ye karşı hasım hale gelmiştir. Fransa, bu konuda, ayrıca Rusya'nın da tarafsızlığını kazanmıştır. Avusturya ise, Lehistan'ı Prusya ve Rusya arasında yeniden paylaşmıştır¹³⁰.

Uluslararası siyasî havayı emellerini gerçekleştirmede uygun bulan Rusya, Kırım'ın ilhakı için harekete geçmiştir. 1777'de, kendi sempatanları olan ancak halk tarafından "kâfir" diye nitelendirilen Şahin Giray'ı hanlığın başına getirmiştir¹³¹.

Kırım'ın Rus hâkimiyetine geçmesinde Şahin Giray'ın önemli bir yeri olmuştur. Şahin Giray Rus nüfuzunun Kırım'a yerleşmesine aracılık etmiş, Rusya tarafından adeta bir piyon olarak kullanılmış, icra etmiş olduğu fonksiyon ile Türk-Rus ilişkileri ve Kırım Hanlığı'nın geleceği bakımından belirleyici bir rol oynamıştır.

Ruslar tarafından Kırım Hanlığı'na getirilen Şahin Giray¹³² Kırım'da kendi otoritesini sağlamak üzere Rus örneği bir merkezî hükümet kurup kendi yandaşlarını kilit noktalara tayin etmiş, Kırım uleması ve ileri gelen aileleri ile etkinliklerini ortadan kaldırmak için birçok tedbire başvurmuştur. Şahin Giray'ın uygulamalarını Kırım Ruslaştırma siyasetinin bir parçası olarak değerlendiren Kırım halkı yönetime karşı büyük tepkiler göstermiştir. Kırım halkının Şahin Giray'a isyan etmesi üzerine Şahin Giray hanlığı terk etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin olaya müdahil olması üzerine Ruslar da harekete geçerek Şubat 1778'de bir Rus ordusunu Kırım'a göndermişlerdir¹³³.

İşgalin hemen arkasından Polonya valisi¹³⁴ Potemkin yerli ahaliden kadın ve çocuklarıyla 30.000'den fazla Türk'ü öldürmüştür¹³⁵. Kırım ile birlikte Taman Yarımadası'nın ve Kuban Nehri kuzeyinin de Rusya'ya dâhil edildiğini içeren bir beyanname ilan edilerek, Kırım, 1784'te ve bir oldubitti halinde resmen Rusya'nın bir vilayeti haline getirilmiştir¹³⁶.

XVIII. Yaş Antlaşması

Osmanlı Devleti henüz 1774 savaşı neticesinde kabul etmek zorunda kaldığı Kırım'ın müstakiliyetini, bu savaştaki mağlubiyetin oluşmasına sebebiyet verdiği mevcut durum ve

¹²⁷ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 452 (453; Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506; Sarıcaoğlu, **aynı eser**, s. 545.

¹²⁸ İnalçık, "**Kırım**" maddesi.

¹²⁹ İnalçık, "**Kırım**" maddesi.

¹³⁰ Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Prusya Münasebetleri**, İstanbul 1985, s. 129 (141).

¹³¹ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506.

¹³² Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 408.

¹³³ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506; Köse, **aynı makale**, s. 545 (546).

¹³⁴ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506.

¹³⁵ Uzunçarşılı, **aynı eser**, c. IV/I, s. 491; Öztürk, **aynı makale**, s. 504.

¹³⁶ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506; Sarıcaoğlu, **aynı eser**, s. 546; Köse, **aynı makale**, s. 545 (546; İsmail Berkok, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul 1958, s. 373; Çakmak, **aynı makale**, s. 617 (618).

var olan bu durumun özellikle Kafkaslarda Rusya lehine oluşturmuş olduğu yapı ve gelişmeleri henüz içine tam olarak sindirememişken Kırım'ın 1783 yılında Rus işgaline uğraması, bir oldubitti ile Rusya'ya bağlamaya kalkışmasından son derece rahatsızlık duymuştur.

Nihaî amaç olarak İstanbul'u ele geçirmek ve Bizans'ı yeniden ihya etmek emeli içerisinde olan Rusya¹³⁷, Kırım'dan öte, Osmanlı Devleti'ni aralarında taksim etmek üzere Avusturya ile gizli bir anlaşma bile yapmıştır.

Gerek Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından hemen birkaç yıl sonra izlemeye başlamış olduğu bu yöndeki politikası, gerekse Kırım'ın kazanmış olduğu yeni durum dolayısıyla ki, Osmanlı Devleti için Rusya'ya karşı savaş ilan etmek kaçınılmaz bir hal almıştır. Kırım gibi Müslüman bir coğrafyanın Rus çarlarının idaresine terkini kimse hazmedememiş, Karadeniz'in bütün güney kıyılarına yerleşmiş bulunan bu amansız düşmanın bizzat İstanbul için açık tehditleri tahammül edilemez bir boyut kazanmıştır.

Osmanlı Devleti mevcut durumdan duymuş olduğu rahatsızlık, Kırım'ın kaybının halk nezdinde doğurduğu infial, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin teşvik ve tahrikleri neticesinde, Kırım'ı Rus işgalinden kurtarmak ve kayıplarını telafi etmek ümidiyle 1787 yılında, Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir¹³⁸.

Osmanlı Devleti'nin esasta Kırım'ı kurtarmak amacıyla başlatmış olduğu bu savaşa, Rusya'nın müttefiki sıfatıyla, Avusturya da katılmış (1788)¹³⁹, Osmanlı Devleti iki cephede birden savaşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı orduları Avusturya'ya karşı başarılı olmuşlarsa da Rusya'ya karşı doğu cephesinde verdikleri mücadelede aynı başarıyı sağlayamamışlardır¹⁴⁰.

Cereyan eden savaşın Osmanlı adına seyrinin değişmesine ne bu dönemde III. Selim (1789–1807) lehine yaşanan taht değişikliği ve onun Kırım'ın kurtuluşuna kadar savaşın devam etmesi yolundaki kesin tavrı ve isteği¹⁴¹, ne de İsveç ile gerçekleştirilen askerî ittifak antlaşması yeterli olmuştur. Bükreş, Küçük Eflâk, Belgrat ve Bender Rusya'nın eline geçme akıbetinden kurtulamamıştır¹⁴².

1790 yılında Avusturya İmparatoru II. Joseph'in ani ölümü ve Fransız ihtilalinin etkilerinin ülkede hissedilmeye başlanmış olması ve dolayısıyla Avusturya'da iç ayaklanmalara sebebiyet vermesi üzerine İmparator II. Leopold, muhteva itibarıyla iki devlet arasındaki mevcut durumu muhafaza eden bir dizi maddelerden oluşan, Zıştovi anlaşmasını imzalamış, Osmanlı Devleti ile sürmekte olan savaşa 1791'de son vermiştir¹⁴³.

Ruslarla devam eden savaş ise İspanya'nın aracılığıyla 1792 tarihinde Yaş'ta imzalanan on üç maddelik Yaş Antlaşması'yla sona ermiştir¹⁴⁴.

¹³⁷ İnalçık, “Kırım” maddesi.

¹³⁸ İnalçık, “Kırım” maddesi; Yağcı, **aynı makale**, s. 560.

¹³⁹ Tahsin Ünal, **Türk Siyasî Tarihi**, İstanbul, 1974, s. 97; Şahin, **aynı makale**, s. 533.

¹⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1972, c. 4, s. 67; Şahin, **aynı makale**, s. 533.

¹⁴¹ E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. V., Ankara, 1988, s. 14 (18).

¹⁴² http://www.yurdum.com/Kitalar/Asya/rusya_federasyonu.htm;

<http://www.theottomans.org/turkce/tarihce/ekonomik5.asp> 27.05.2004

¹⁴³ Danişmend, **aynı eser**, c. IV, s. 169; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 291; Yağcı, **aynı makale**, s. 560.

¹⁴⁴ Danişmend, **aynı eser**, c. IV, s. 71; Köse, **aynı makale**, s. 548.

XIX. Kırım Hanlığı'nın İşgalinin Neticeleri

1783 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi Küçük Kaynarca Antlaşması'nın sona erdirmiş olmaktadır.

Kırım'ı kurtarmak için giriştiği bu savaşta Rusya karşısındaki askerî geriliğini gören ve Avrupa'daki bütün dengelerin Rusya lehine döndüğünün farkında olan Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı emrivakisini, Gürcistan üzerindeki hâkimiyet hakkını çaresiz kabullenmek zorunda kalmıştır. 9 Ocak 1784'te verdiği bir senetle de bu ilhakı resmen tanıma yoluna gitmiştir¹⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak 1787'de Kırım'ı ilhak etmiş olan Ruslar, 1792'deki Yaş Antlaşmasıyla bu ilhakı resmî ve hukukî bir statüye kavuşturmuş olmalarının yanında ayrıca, Yaş Antlaşması'nın ikinci maddesiyle, Osmanlı Devleti ile daha önce imza ettiği 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi ve 1783 Ticaret Antlaşması gibi bütün antlaşma ve şartları bir kez daha kabul ve tasdik ettirmiştir¹⁴⁶.

Yaşanan bu savaşın sonucunda, Rusya'nın Osmanlı devletine karşı askeri üstünlüğü bir kez daha görülmüş, Osmanlı Devleti Kırım'ı geri alamayacağı ve onu tamamen kaybettiği gerçeğini bütün çıplaklığı ile anlamıştır.

Esasen Kırım Hanlığı daha kuruluşundan itibaren Osmanlı Nizamı (Pax Otomana)'nın bir parçası haline gelmiştir. İçinde bulunduğu siyasî statü nedeniyle ki yaşadığı haşmetli devirleri kadar zafiyetleri de Osmanlı Nizamı'na göre şekillenmek durumunda olmuştur. Osmanlı Nizamı var olduğu sürece Kırım Hanlığı hayatta kalmış, özellikle 1683'ten itibaren büyük darbeler yiyen Osmanlı Nizamı tedricen eriyip küçüldükçe Kırım Hanlığı'nın mevcudiyetini sağlayan yapı da bu duruma paralel bir şekilde ortadan kalkmaya başlamıştır¹⁴⁷.

Osmanlı Devleti, bölge ile ilgili siyasî ve coğrafi mevcudiyeti noktasında önce Kırım'ı yitirmiş, 1829'da yapılan Edirne Antlaşması neticesinde ise Kafkasya ile tüm irtibatını kaybetmiştir¹⁴⁸.

Rusya Kırım'ı ilhak etmek suretiyle hem Karadeniz'e hâkim olarak, sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirme yönünde büyük bir adım atmakta ve Karadeniz'in kuzey sahillerini kontrol altına almakta, hem de doğu sahillerini kontrol edebilme imkânına kavuşmuş olmaktadır¹⁴⁹. Ayrıca Küçük Kaynarca Antlaşması'nın kendisine tanımış olduğu Ortodoksları himaye hakkını bahane ederek Balkanlardaki nüfuzunu da kuvvetlendirmiştir.

Rusya Kırım'ın ilhakını takiben bir adım daha ileri atarak 24 Temmuz 1783 yılında Gürcistan ile bir antlaşma imzalamıştır. Gürcistan'ın Rus himayesine girmesi anlamını taşıyan bu antlaşma aynı zamanda Rusya'ya Doğu Karadeniz sahillerini de tehdit etme fırsatı vermiştir¹⁵⁰. Ayrıca Kuzeybatı Kafkasya'da savunma hatları kurarak buraya asker sevk

¹⁴⁵ Beydilli, **aynı makale**, s. 109 (14; Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. 1, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, 1982, s. 351; Şahin, **aynı makale**, s. 533; Öztürk, **aynı makale**, s. 504.

¹⁴⁶ Yağcı, **aynı makale**, s. 561. Köse, **aynı makale**, s. 548.

¹⁴⁷ Öztürk, s. 499.

¹⁴⁸ Paul B. Henze, **Kafkasya'da Ateş ve Kılıç: 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi**, Tercüme: Akın Kösetorun, Ankara, 1985, s. 1; Barut, **aynı eser**, s. 21.

¹⁴⁹ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 36.

¹⁵⁰ Yağcı, **aynı makale**, s. 560.

etmeye, Gürcistan'ı kendine bağladıktan sonra Dağıstan ve Azerbaycan taraflarına saldırılarda bulunmaya başlamıştır¹⁵¹.

Rusların 1783'te Kırım Hanlığını istilâ ve ilhak etmelerinin Osmanlı Devleti'nde tesirleri hem siyasî ve dinî ve hem de coğrafi açılardan oldukça büyük olmuştur. Bu işgal ve ilhak Türk ruhunda tükenmez ve unutulmaz bir ıstırap kaynağı haline gelmiştir. Nüfusunun tümüne yakını Türk ve Müslüman olan Kırım Hanlığı'nın kaybı Macaristan ve Orta Avrupa'nın kaybedilmesine, sonuçları itibarıyla, pek benzerlik göstermemiştir.

Osmanlı Devleti, her şeyden önce, Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya ilhakı ile ilk defa Müslüman tebaasının yaşadığı bir yeri kaybetmiş, üç asırdır devam eden Osmanlı-Kırım beraberliği bu suretle sona ermiştir. Bütün bunlara ilaveten Kırım ayrıca, Kuzey Kafkasya'daki kabilelerle Osmanlı Devleti'nin irtibatını sağlayabilecek bir noktada bulunması dolayısıyla, Rusya tarafından ilhakı sonrasında stratejik önem kazanmıştır¹⁵². Bundan sonraki tarihlerde Rusya sadece Kuzey Kafkasya ile yetinmemiş, Kafkasya'nın diğer cihetlerini de hâkimiyeti altına almaya çalışmıştır¹⁵³.

Kırım'ın kaybindan sonra Rusya'nın güneye doğru ilerlemesi halinde Anadolu'nun güvenliği tehlikeye girebilirdi¹⁵⁴. Rusya'nın güneye inmesini önlemenin temel engellerinden birisi ise Kırım Hanlığı'nı ve Kırım coğrafyasını elde tutmaktı. Bu nedendir ki, asırlardır hâkimiyeti altında kalan Kırım'ı kaybetmesinin kendisinde yarattığı olumsuz etkiyi bir tarafa atan Osmanlı Devleti ilhakın hemen ardından bütün dikkatini Kafkasya'ya çevirmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın kuzeybatı Kafkasya'da savunma hatları kurarak buraya asker sevk etmesi, Gürcistan'ı kendine bağlayıp Dağıstan ve Azerbaycan taraflarına saldırılarda bulunmaya başlaması ve dolayısıyla da Anadolu'nun güvenliği açısından ciddi bir tehlike teşkil etmeye başlamış olması Osmanlı Devleti'ni Kafkasya taraflarıyla daha yakından ilgilenmeye sevk etmiştir. Örneğin 1780'de Ferah Ali Paşa Soğucak Muhafızlığı'na atanarak (1781–1785) Çerkes kabileleriyle iyi ilişkiler kurulmasına ve Osmanlı nüfuzu altına sokulmasına çalışılmıştır. Bu anlamda, Çerkes kabileleri arasında İslâm inancının yayılması için gayret edilmiştir. Bu yönde yapılan çalışmalar 1787–1792 Osmanlı-Rus savaşında semeresini vermiş, Çerkesler, Rusya'yı İslamiyet'in düşmanı olarak görüp yeni dinleri İslâm'ı savaşılabilecek derecede benimsemişlerdir¹⁵⁵.

Osmanlı Devleti, Kırım'ın ilhakı sonrasında, söz konusu gelişme, tehlike ve tehditleri nazarı dikkate alarak Kafkas coğrafyası ile daha da yakından ilgilenmiş¹⁵⁶, ancak bölgeye karşı izlenmiş olduğu politikalarda sınırlı bir başarı elde edebilmiş, bölgede genel anlamda ciddi ve kalıcı bir hâkimiyet sağlayamamıştır¹⁵⁷.

Kırım'ın 1783'te Rusya tarafından ilhak edilmesinin bir diğer önemli sonucu ise yaşanan göçler ve çekilen acılar olmuştur.

¹⁵¹ Gökçe, **aynı makale**, s. 44.

¹⁵² Yağcı, **aynı makale**, s. 560.

¹⁵³ Budak, **aynı makale**, s. 598.

¹⁵⁴ Gökçe, **aynı makale**, s. 44; Yağcı, **aynı makale**, s. 560.

¹⁵⁵ Gökçe, **aynı makale**, s. 44, 51 vd.

¹⁵⁶ Ali Arslan, **Rusya'nın Kırım ve Gürcistan'ı İlhakından Sonra Osmanlı Devleti'nin Çerkes Kabileleri ile Münasebetleri (1784 (1829))**, Kafkas Araştırmaları I, İstanbul 1992, s. 46 (51; Yağcı, **aynı makale**, s. 561.

¹⁵⁷ Budak, **aynı makale**, s. 598.

Esasen Kırım 1783 yılında Rusya'ya sadece ilhak olunmakla kalmamış, bu ilhak aynı zamanda Kırım Türklerinin yıllarca devam edecek olan esaretlerinin de başlangıç tarihi olmuştur.

Rusya'nın tarih sahnesine çıkması ve Osmanlı Devleti'ne ve Kırım'a yönelik olarak yarımada başlatmış olduğu mücadele ve bu mücadelenin başarıya ulaşması neticesinde değişik kesimlerden binlerce Kırımlı Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır.

1783'te Kırım'da yaşanan Rus işgalinin daha ilk yıllarından itibaren¹⁵⁸ Kırım Tatar Türkleri "Ak Topraklar" olarak bildikleri Anadolu'ya ve o dönemde tamamına yakını Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Balkanlar'a, öncelikle de Romanya'ya ve Bulgaristan'a göç etmeye başlamışlardır.

Yabancı kaynaklar Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra Kırım'dan ne kadar nüfusun göç ettiğine dair çelişkili bilgiler ortaya koymuşlardır. Konu ile ilgili yapılan bir çalışmada işgalden yüzyılın sonuna kadar geçen süre zarfında bu sayının 80.000 olduğu belirtilmişken, diğer bir araştırmada ise bu sayının 150.000 ile 170.000 arasında bir rakam olduğu ifade edilmiştir. Yakın zamanda yapılan ayrıntılı bir çalışmada ise Türkiye'ye göçen Müslümanların sayısının dönem itibarıyla 200.000'e yakın olduğu sonucuna varılmıştır¹⁵⁹.

Konu ile ilgili diğer kaynaklarda yer alan bilgiler ise daha farklı bir sonuç ortaya koymaktadırlar. Buna göre ilk göç dalgasında Kırım'dan 300.000 kişi göç etmiştir¹⁶⁰. Bu sayı XIX. yüzyılda 1 milyona, arkasından da 1 milyon 200 bine ulaşmıştır¹⁶¹. Rus yanlısı Şahin Giray'ın Kırım Hanlığı'na gelmesiyle birlikte Kırım'da yaşanan göçler de sürat kazanmıştır¹⁶².

1783–1800 yılları arasında ise yurdunu terk edenlerin sayısı, toplam nüfusun % 35'ini teşkil etmek üzere 500.000 kişiye ulaşmıştır. Göçler 1800'lü yıllar boyunca hep devam etmiş ve belirtilen sayı 1,5 milyona ulaşmıştır. 1900'lü yılların başında, yarımada kalan Kırım Türklerinin sayısı ise 300.000 olarak tahmin edilmiştir¹⁶³.

Ruslar, yaşanan göçler neticesinde boşalan Türk köylerine Rus, Ukraynalı, Alman, Yahudi ve Rum gibi değişik milletlerden 75.000 Rus köylüsünü yerleştirmiş, kasıtlı bir nüfus politikası izleyerek yarımada'daki Türk nüfusunu bir şekilde eritmek istemiştir. Nihayet 1783 yılında Kırım'daki Türk nüfusunun diğerlerine nispeti %98 iken, 1897 yılında yapılan sayımlarda bu oran % 35'e düşmüştür¹⁶⁴.

Rusya'nın izlemiş olduğu baskı ve sindirme politikası neticesi Kırım Türkleri arasında yaşanan en büyük göç dalgaları 1792, 1860–1863, 1874–1875 ve 1891–1902 seneleri arasında vuku bulmuştur. Bir anlamda Kırım tarihi göçler ve acılar tarihi olmuştur. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan her savaş dolayısıyla, tabir caizse Kırım'ın iki devlet arasında sıkışması nedeniyle, mutlaka göçler vuku bulmuş, Kırım halkının perişan olmasına ve büyük bir sefalet sürmesine neden olmuştur.

Kırım'dan başlayan göç hadisesi, Rusya'nın, daha sonraki adıyla da Sovyetler Birliğinin, izlemiş olduğu etnik temizlik dolayısıyla, daha sonraki yıllarda, özellikle de 19. ve 20. yüzyıl boyunca, daha şiddetli bir şekilde devam etmiş, kaybedilen eski Osmanlı

¹⁵⁸ Yalçınkaya, **aynı eser**, s. 506.

¹⁵⁹ Sarıcaoğlu, **aynı eser**, s. 546.

¹⁶⁰ <http://www.euronet.nl/users/sota/krfacts.html> 29.05.2004

¹⁶¹ <http://www.turkolog.org/>; <http://www.turan.tc/> 27.05.2004

¹⁶² Köse, **aynı makale**, s. 545; Öztürk, **aynı makale**, s. 504.

¹⁶³ <http://www.turan.tc/> 27.05.2004

¹⁶⁴ <http://www.turkolog.org/>; <http://www.turan.tc/>; <http://www.ulkuocaklari.org.tr/turan/krm/> 27.05.2004

topraklarındaki milyonlarca Müslüman nüfus akın akın Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır.

Gerçekleşen bu göçler neticesinde, böyle bir duruma alışık ve hazırlıklı olmayan Osmanlı Devleti büyük toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır¹⁶⁵.

Sonuç

Osmanlı Devleti Kırım'ın kendisine tâbiliği sayesinde Karadeniz'de hâkimiyetini sağlam bir şekilde kurma imkânı bulmuş ve bu denizin güneyinde yer alan coğrafyada etkin bir politika gütmek fırsatını elde etmiştir¹⁶⁶. Bu durum onun aynı zamanda Karadeniz'in kuzeyinde yer alan step bölgelerini de kontrol etme imkânını sağlamıştır.

Buğdan'ın sindirilerek ezilmesi ve bu tarihlerde Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti addedilen Yagellon'lar monarşisinin Karadeniz'in bu taraflarına sarkma girişimlerinin bertaraf edilmesi, hep bu tâbilik sayesinde mümkün olabilmıştır. Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı'nı nasıl güneyden gelen tehlikelere karşı korumuş ise hanlık da, Osmanlı Devleti hesabına bir anlamda Karadeniz'in bekçiliğini yapmış, Doğu Avrupa'da, bu denizde Osmanlı hâkimiyetini tehdit edebilecek her türlü siyasî gelişmelere karşı İmparatorluğun en etkili silahını teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti XVIII. asrın sonlarına kadar Kırım vasıtası ile Rusları uzun süreli olarak Karadeniz'den uzaklaştırmış ve Rusları yine Kırım Hanlığı vasıtasıyla baskı altında tutabilmiştir. Diğer bir ifade ile Rusların Karadeniz'e inmesini önleyen başlıca kuvvet, Avrupalıların dediği gibi, "İmparatorluğun sağ kolu olan" Kırım Hanlığı olmuştur¹⁶⁷.

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinin Osmanlı Devleti'ne askeri açıdan da katkıları olmuştur. Kırım Hanlığı'nı imtiyazlı bir beylik suretinde Osmanlı Devletine bağlayan Fatih Sultan Mehmet, hanlığı vergi yerine her yaz Moskova üzerine netice alıcı ve yıldırıcı akınlar yapmakla vazifelendirmiştir¹⁶⁸. Fatih'in bu uygulamasının da katkısıyla ki, Kırım Hanlığı Osmanlı'nın yanında bütün cephelerde yer almış, özellikle Lehistan ve Rusya cephelerinde büyük hizmetler görmüştür¹⁶⁹. Bu anlamda Kırım kuvvetleri ilk defa 1454 yazında Osmanlı orduları ile müştereken Kefe'yi muhasara etmişlerdir¹⁷⁰. I. Mengli Giray zamanında, 1484'te II. Bayezid'in Kili ve Akkerman seferine çok sayıda akıncı ile iştirak etmiş, Osmanlı Devleti ile batıda işbirliği siyasetinde bulunmuştur¹⁷¹.

I. Mengli Giray'dan itibaren Kırım akıncı güçleri Osmanlı seferlerinin vazgeçilmez destekçisi haline gelmiştir. Yine III. İslam Giray devri (1644–1654) Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti ile gayet sıkı bir işbirliği halinde güneydeki düşmanlarına karşı harekete geçtiği bir devir olmuştur. Bu vaziyet, aynı zamanda hanlığın kendi siyasî vetiresi içinde gelişmesinin en önemli engellerinden birisini teşkil etmiştir. Hanlık üç kıta üzerinde yayılan Osmanlı

¹⁶⁵ Yalçınkaya, *aynı eser*, s. 504.

¹⁶⁶ İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre...", s. 185.

¹⁶⁷ İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre...", s. 185.

¹⁶⁸ http://www.yurdum.com/Kitalar/Asya/rusya_federasyonu.htm 27.05.2004

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, *aynı eser*, c. III/I, s. 460.

¹⁷⁰ İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre...", s. 197.

¹⁷¹ Ürekli, *aynı eser*, s. 21 (22; İnalçık, "Kırım" maddesi).

Nizamı (Pax-Ottomana)'nın en mühim ayağı haline gelmekle büyük çapta güç kaybına uğramıştır¹⁷².

Kırım hanlarının askeri desteği her zaman için haricî tecavüzleri durdurmak anlamında olmamış, II. Bayezid'e karşı Yavuz Sultan Selim'in tahta geçmesini Mengli Giray'ın askerî kuvvetle desteklemesi örneğinde olduğu gibi, bazen de dâhilî sıkıntıların bertaraf edilmesi için de söz konusu olmuştur¹⁷³.

1658 yılında Erdel meselesini kökten halletmek üzere Köprülü Mehmet Paşa kumandasında hareket eden Osmanlı ordusunda önemli sayıda Kırım ve Kozak kuvveti yer almıştır. Kırım akıncıları 1663'te büyük bir başarı ile savaşmışlar, iki defa Moravya ve Silezya üzerine akınlarda bulunmuşlar, Tirnau, Friestadl, St. Georgen'i yağma ve tahrip, Nikolsburg, Rabensburg ve Brunn'u tahrip etmişlerdir. Kırım hanları içerisinde önemli bir yere sahip olan Selim Giray, Sultan IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa ve III. Ahmet devirlerinde Osmanlı ordularının en kritik anlarında yaptığı destekle destansı başarılar göstermiş, katkılarından dolayı Osmanlı sarayında büyük bir hürmet ve takdire mahzar olmuştur. Yapılan askerî destek o denli büyük ve önemli olmuştur ki Selim Giray'ın kazandığı yüksek itibar karşısında, Osmanlı Devleti'nin Viyana bozgunu ve sonrasında hızlı ve ciddi bir derecede itibar kaybettiği bir sırada, hanedanlığın Osmanlı ailesinden Kırım hanlarına geçebileceği endişeleri bile dile getirilmeye başlanmıştır¹⁷⁴.

Rusya'nın tarih sahnesine çıkışı hiç şüphesiz ki Türk Tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Rusya kurulduğu andan itibaren kendisini Bizans'ın varisi olarak görmüş, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurup İstanbul ve Boğazlara hâkim olmak arayışı içerisine girmiştir. Ancak Bizans Devleti'ni yeniden ihya projesinin önündeki en büyük engel ise Osmanlı Devleti olmuştur.

Rusya ön gördüğü bu planı gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti ile savaşmaktan çekinmemiştir. Osmanlı Devleti ise XVIII. asırdan itibaren Rusya karşısında çok zor durumlara düşmüş, ancak İngiltere ve Fransa'nın yardımlarıyla varlığını devam ettirebilmiştir.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden koparılan Kırım Hanlığı, 1783 yılında Rus işgaline maruz kalmıştır. Nihâî ayrılıkla neticelenen 1783 işgali Kırım topraklarında yaşayan Türkler için, o günden bu güne kadar devam edecek olan, esaret hayatının da başlangıcı olmuştur.

Kırım'ın kaybedilmesi, Kırım'daki Türk ve Müslüman nüfusu açısından olduğu kadar Osmanlı Devleti için de son derece sarsıcı ve gayet acı olmuştur. Kırım'ın maruz kaldığı bu akıbetle ilk defa, halkı Türk ve Müslüman olan bir toprak parçası Osmanlı Devleti'nden koparılmış, Karadeniz, boğazlar ve Anadolu tehlike altına girmiştir.

Rusların Kırım Yarımadası'nda Türklere ve Müslüman nüfusa karşı uyguladıkları baskı ve soykırım politikası yüzünden Kırım'daki Müslüman-Türk nüfus muhtelif tarihlerde, öncelikle "Ak Topraklar" dedikleri Anadolu toprakları olmak üzere, Balkanlara, Romanya ve Bulgaristan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göç sırasında çok sayıda Kırımlı yaşamını yitirmiş, açlık ve sefaletle mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1783'te Kırım'daki Türk nüfusu % 98 iken, Rus işgalinden sonra bu oran % 35'e kadar gerilemiştir.

¹⁷² Öztürk, aynı makale, s. 487.

¹⁷³ İnalçık, "Kırım" maddesi.

¹⁷⁴ Öztürk, aynı makale, s. 497, 500.

KAYNAKLAR

1. Abdullahoğlu Hasan, “Ceneviz Membalarına Göre XV. Asır Kırım Hanlığı”, I, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul 1932.
2. Akdes Nimet Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, 2. Baskı, Ankara, 1992.
3. Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara 1987.
4. -----, **Ruya Tarihi, Başlangıcından 1917’ye Kadar**, Ankara 1987.
5. -----, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, 1990.
6. -----, **Türkiye ve İdil Boyu**, Ankara 1970.
7. Ali Arslan, **Rusya’nın Kırım ve Gürcistan’ı İlhakından Sonra Osmanlı Devleti’nin Çerkes Kabileleri ile Münasebetleri (1784–1829)**, Kafkas Araştırmaları I, İstanbul 1992.
8. Ali Barut, “**Kırım Hanlığı ile Kuzey-Batı Kafkasya İlişkilerinde Atalık Müessesesinin Yeri**”, Emel Dergisi 219, Mart - Nisan 1997.
9. Atilla Çetin, “**Kırım Hanlığı’nın Tarihi Belgeleri ve Bazı Yayınları Hakkında - Kırım’ın Ruslar Tarafından İlhakının 200. Yılı (1783–1983) Münasebetiyle-**”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, Ağustos 1983.
10. Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul 1979.
11. Cemal Tugin, İslam Ansiklopedisi, “**Küçük Kaynarca**” maddesi, Eskişehir 1997.
12. E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara, 1988.
13. E. Ziya Karal, **Selim III’n Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedit (1789–1907)**, Ankara, 1998.
14. Fikret Sarıcaoğlu, “**1774–1789 Yıllarında Osmanlı Devleti’nin Dış Politikası**”, Türkler 12, Ankara 2002.
15. Halil İnalçık, “**Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)**”, Belleten, c. 12, Ankara 1948.
16. Halil İnalçık, “**Osmanlı-Rus İlişkileri 1492–1700**”, Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl 1491–1992, (12–14 Aralık, Ankara 1992), Ankara 1999.
17. Halil İnalçık, “**Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi**”, Belleten, c. 8, Ankara 1944, sy. 30.
18. Halil İnalçık, İslam Ansiklopedisi, “**Kırım**” maddesi, MEB Yayınları, Eskişehir 1997.
19. Halil İnalçık, “**Kırım Hanlığı**”, Türk Dünyası El Kitabı, 2. Baskı, Ankara 1992.
20. Hasan şahin, “**Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış**”, Türkler 12, Ankara 2002.
21. İsmail Berkok, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul 1958.
22. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III/I, Ankara, 1983; c. IV/I, Ankara, 1982.

23. İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. 4, İstanbul 1972.
24. Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Prusya Münasebetleri**, İstanbul 1985.
25. M. Alaaddin Yalçınkaya, **“XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)”**, Türkler 12, Ankara 2002.
26. Mehmet Ali Çakmak, **“XVIII. Yüzyılda Kafkasya”**, Osmanlı I, Ankara 1999.
27. Mustafa Budak, **“Kafkasya ve Osmanlı Devleti (XVI-XX. Yüzyıllar)**, Osmanlı I, Ankara 1999.
28. Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığı'nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441–1569)**, Ankara 1989.
29. Mücteba İlgürel, **"Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve (1828–1829) İlk Rus İstilasası"**, Tarih Dergisi, sy. 35, 1984–94.
30. Oktay Aslanapa, **“Kırım'ın Kısa Tarihçesi”**, Emel Dergisi 183, Mart - Nisan 1983.
31. Orhan Atlıhan, **Çanakkale Savaşları'nda Rusya**, Çanakkale 2003.
32. Osman Köse, **“XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”**, Osmanlı 1, Ankara 1999.
33. Özalp Gökbilgin, **1532–1579 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasî Durumu**, Ankara 1978.
34. Paul B. Henze, **Kafkasya'da Ateş ve Kılıç: 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi**, Tercüme: Akın Kösetorun, Ankara, 1985.
35. Robert Mantran, **"XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti"**, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. I, Çev: Server Tanilli, İstanbul, 1995.
36. Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c. 1, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, 1982.
37. Süleyman Kocabaş, **Kuzey'den Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul, 1989.
38. Svetlana Oreshkova, **“Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçları”**, Osmanlı I, Ankara 1999.
39. Tahsin Ünal, **Türk Siyasî Tarihi**, İstanbul, 1974.
40. Victor Ostapcuk, **“1648–1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler”**, Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl 1491–1992, (12–14 Aralık, Ankara 1992), Ankara 1999.
41. Yücel Öztürk, **“Kırım Hanlığı”**, Türkler 8, Ankara 2002.
42. Yücel Öztürk, **“Kırım Hanlığı”**, Türkler, c. 8, Ankara 2002.
43. Zübeyde Güneş Yağcı, **“XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Politikası”**, Türkler 12, Ankara 2002.
44. http://www.1001kitap.com/Tarih/Oral_Sander/anka/anka024.html 27.05.2004
45. <http://www.turan.tc/> 27.05.2004
46. http://www.turkishpilots.org.tr/HABERLER/2001_03_02_Ozcan_Gursoy___Bogazlar.htm 27.05.2004
47. <http://www.turkolog.org/> 27.05.2004
48. <http://www.turkolog.org/>; <http://www.turan.tc/> 27.05.2004
49. <http://www.turkolog.org/> 27.05.2004
50. <http://www.turan.tc/> 27.05.2004

51. <http://www.ulkuocaklari.org.tr/turan/krm/> 27.05.2004
52. <http://www.ulkuocaklari.org.tr/turan/krm/> 27.05.2004
53. http://www.yurdum.com/Kitalar/Asya/rusya_federasyonu.htm 27.05.2004
54. http://www.yurdum.com/Kitalar/Asya/rusya_federasyonu.htm 27.05.2004
55. <http://www.theottomans.org/turkce/tarihce/ekonomik5.asp> 27.05.2004

Ek: I

KIRIM HANLARI ve İKTİDAR YILLARI

1. Hacı Giray Han (1426–1456, 1456–1466)
2. Mengli Giray Han (1468–1514)
3. Mehmet Giray Han (1514–1523)
4. Saadet Giray Han (1523–1532)
5. Sahib Giray Han (1532–1552)
6. Devlet Giray Han (1551–1577)
7. Semîn Mehmet Giray Han (1577–1584)
8. İslam Giray Han (1584–1588)
9. Bora Gazi Giray Han (1588–1608)
10. Selamet Giray Han (1608–1610)
11. Canbek Giray Han (1610–1630)
12. II. Mehmet Giray Han (1630–1635)
13. İnayet Giray Han (1635–1637)
14. Remzi Bahadır Giray Han (1637–1640)
15. IV. Mehmet Giray Han (1640–1655)
16. II. İslâm Giray Han (1655–1665)
17. Adil Giray Han (1665–1670)
18. Selim Giray Han (1670–1677, 1684–1691, 1692–1699)
19. Murat Giray Han (1677–1683)
20. II. Hacı Giray Han (1683–1684)
21. II. Saadet Giray Han (1691)
22. Safa Giray Han (1692)
23. II. Devlet Giray Han (1699–1702, 1707–1713)
24. II. Gazi Giray Han (1704–1707)
25. Kaplan Giray Han (1707, 1713–1716, 1730–1736)
26. III. Kara Devlet Giray Han (1716–1717)
27. III. Saadet Giray Han (1717–1724)
28. II. Mengli Giray Han (1724–1730, 1737–1739)
29. II. Fethi Giray Han (1736–1737)
30. II. Selamet Giray Han (1739–1743)
31. II. Selim Giray Han (1743–1748)
32. Arslan Giray Han (1748–1756)
33. Halim Giray Han (1756–1758)
34. Kırım Giray Han (1758–1769)
35. III. Selim Giray Han (1764–1769)
36. II. Sahib Giray Han (1772–1775)
37. II. Devlet Giray Han
38. Şahin Giray Han (1777–1783)

Ek: II

KRONOLOJİ

- MÖ VII. yüzyıl : Kimmer ve İskitler hâkimiyeti
- MÖ V. yüzyıl : Azak denizi çevresinde Kimmerios Bosporos Krallığı
- MS III. - IV. yüzyıl : Kırım'ın önce Got sonra Hun idaresine geçmesi
- MS VIII. yüzyıl : Hazarların hâkimiyeti
- MS XI. yüzyıl : Kuman hâkimiyeti
- MS XIII. yüzyıl : Moğol, Tatar-Türk hâkimiyeti
- 1441–1442 : Kırım Hanlığı'nın kuruluşu
- 1475 : Osmanlı nüfuzuna giriş
- 1736 : Rusların Kırım'ı işgali ve 2.000 evi, Bahçesaray ile Kütüphaneyi yakmaları
- 1746 : Osmanlı-İran Savaşı ve Ermenilerin Kırım'a yerleşmesi
- 1778 : 30.000 Kırım Tatarının Kırım'dan atılması ve yerlerine 75.000 kadar Ermeni nüfusun Kırım steplerine yerleştirilmesi
- 1783 : Kırım'ın Ruslar tarafından işgali ve ilk göç dalgasının başlaması
- 1783 : 7.000–8.000 Kırım Tatarlarının Taman yarımadasına (Kafkasya) hicreti
- 1792 : Yaş Antlaşması sonrası 100.000 Tatar Türkü'nün Türkiye'ye hicreti
- 1812 : Bükreş Antlaşması sonrası 500.000 Tatarlının Aktopraklar'a (Anadolu) hicreti
- 1828 : Osmanlı-Rus Savaşı ve 200.000 Kırım Tatarının Kırım'dan ayrılışı
- 1854 : 1854–1856 Kırım Savaşı ve sahilde yaşayan Kırım Tatarının Rusya içlerine iskânı
- 1854–1861 : Yaklaşık 200.000 tatar nüfusunun özellikle Romanya (Dobruca)'ya hicreti
- 1860–1862 : Yaklaşık 142.000 Kırım Tatarının Kırım' terki
- 1874 : 500 Tatar'ın Kırım'ı terk etmesi
- 1883 : İsmail Gaspıralı tarafından Tercüman gazetesinin yayın hayatına başlaması
- 1804–1810 : Baden-Württemberg ve Bavaria'dan gelen Almanların Kırım'a yerleştirilmeleri
- 1909 : Kırım Tatarları Vatan Cemiyeti'nin kuruluşu
- 1917 : "Milli Fırka" adıyla yeni bir siyasî partinin kurulması
- 1917 : Kırım Tatarları Vatan Cemiyeti'nin Bahçesaray'da Kırım'ın istiklalini ilanı
- 1917 : 1918 Kırım Tatar Halk Cumhuriyeti'nin Kurulması
- 1918 : Numan Celebi Cihan'ın Bolşevikler tarafından öldürülmesi
- 1918 : Kırım'ın Almanlar tarafından işgali

- 1918 : Süleyman Sulkiyevic'in başbakan olması
- 1920 : 60.000 Kırım Tatarının Bolşevikler tarafından katledilmesi
- 1921–1922 : Suni kıtlık nedeniyle 60.000 Kırım Tatarının açlık ve sefaletten ölmesi
- 1921–1922 : 3.500 Kırım aydını ve din adamının kurşuna dizilmesi, 10.000 eğitimli genç nüfusun ve ayrıca 36.000 kişinin öldürülmesi
- 1921–1923 : Büyük Açlık (Suni Açlık) nedeniyle toplam 150.000 Kırımlının ölmesi
- 1921 : Kırım Özerk Sovyet Cumhuriyeti'nin Kurulması, Veli Ibrahimov'un başbakan olması, Tatarcanın resmi dil olarak kabulü
- 1921–1941 : Toplam 165.000 Kırım Tatarının öldürülmesi veya sürgüne gönderilmesi
- 1927–1928 : Kırım Tatar Başbakanının ve arkadaşlarının tutuklanmaları ve nihayet suikast sonucu öldürülmeleri
- 1928–1939 : 40.000 Kırım Tatarlarının hapsedilmesi veya Ural-Sibirya bölgesine sürgün edilmeleri ve Kollektivizasyon esnasında ölmeleri
- 1928 : Kırım Tatar alfabesinin (Arapça) Latin alfabesi olarak değiştirilmesi
- 1930 : Kırım Tatarlarının Türkiye'ye gelmeleri ve İstanbul'da, Fatih'te Çarsamba'ya yerleşmeleri
- 1930 : Sovyet rejiminin İsmail Gaspıralı'nın Bahçesaray'daki evini müze yapması, kendisini Sosyalist bir kahraman ilan etmesi, fakat Josef Stalin'in Kırım Tatarları ve diğer Sovyet milletleri arasında "Milliyetçi Sapma"ya cephe alması, İsmail Gaspıralı'nın Sosyalist figürü şeklindeki rolüne ani bir son vermiş, 1930'da evi müze olmaktan çıkarılmıştır.
- 1937 : Şair Cemil Kermencikli Stalin idaresince Kırım Tatar milliyetçisi olarak ilan edilmiş ve tutuklanarak Sibirya'ya sürülmüştür.
- 1938 : Kırım Tatar alfabesinin (Latince) Kril alfabesi olarak değiştirilmesi
- 1941 : Alman işgali Almanlar işgali sırasında Kırım Tatarları "Doğu İşçileri" olarak Almanya'ya gönderilmesi; South Tirolian nüfusunun iskanı için çok sayıda Kırımlının öldürülmesi, 128 Tatar köyünün yok edilmesi
- 1942 : Almanların Kerç yarımadasına saldırıları ve Kırım Tatarlarının Romanya'ya hicreti
- 1944–1945 : Step nüfusunun Orta Asya'ya, sahil nüfusunun Rusya'ya sürgünü şeklinde 250.000 ila 300.000 Kırım Tatarının Orta Asya'ya sürgün edilmesi; bunların yüzde 40'nın sürgün sırasında ölmesi
- 1944 : 7.623 Kırım Tatarının Alman kuvvetlerine katılması, 95.000

- Kırım Tatarınının 53.000'inin Kızıl Ordu'da hizmet etmesi ve 12.000 Kırım Tatarınının kırsalda çalıştırılması, toplam 30.000 Kırım Tatarınının öldürülmesi
- 1944 : Rusların yeniden Kırım'ı ele geçirmesi
 - 1945 : Kırım'ın Cumhuriyet statüsünü yitirmesi, bütün şehirlerinin yeniden adlandırılması
 - 1945–1950 : Rus göçmenlerin Kırım'a yerleştirilmesi
 - 1946 : Sürgün karının Izvestia'da yayımlanması
 - 1952 : 1936 yılından 1952'ye kadar değişik milliyetlerden 3 milyon kişinin Kırım'dan sürgün edilmesi
 - 1954 : Rus-Ukrayna dostluğunun 1000. yıl nedeniyle Kırım'ın Ukrayna'ya hediye edilmesi
 - 1956 : Kırım Tatarlarının bazı yurttaşlık haklarına kavuşması
 - 1967 : Kırım Tatarlarına itibarlarının iade edişli
 - 1975–1976 : Mustafa Cemiloğlu'nun Sovyet Hükümeti'ni protesto ederek 303 gün süreyle Ölüm Orucu tutmaya başlaması, 36 kg düşmesi
 - 1976–1982 : 6.000 Kırım Tatarınının ikinci kez Özbekistan'a sürgün edilmesi
 - 1986 : Mustafa Cemiloğlu'nun serbest bırakılması
 - 1987 : Perestroika ve Glasnost dolayısıyla Kırım Tatarlarının yurttaşlık haklarını kullanabilmeleri
 - 1987 : Mihail Gorbachev başkanlığında yeni liderlik isteğiyle 40.000 İmza toplayan Kırım Tatarları Birliği'nin Taşkent'te toplanması
 - 1987 : 2,000 tatar temsilcisinin Kızıl Meydan'da Gorbachev ile görüşme isteğiyle toplanması
 - 1987 : Vatan'a dönüş izninin verilmesi ve Kırım'a göçlerin başlaması
 - 1989 : Sovyet yönetiminin Kırım Tatarlarını rehabilitee kararı; 1944'teki sürgünlerin illegal ve suç olduğunun kabulü
 - 1989 : Kırım Tatar Milli Hareket Örgütü'nün kurulması
 - 1990 : 100.000 Kırım Tatarınının Kırım'a dönmesi
 - 1991 : Sovyetler Birliğinin çöküşü ve 120.000 Kırım Tatarınının Kırım'a dönüşü
 - 1991 : Kırım Tatar Milli Meclisi'nin açılması
 - 1991 : Kırım Tatar Milli Meclisi'nin egemenliğini ilanı, marşını ve bayrağını kabulü
 - 1992 : Ukrayna'ya bağlı Muhtar Kırım Cumhuriyetinin Kuruluşu
 - 1993 : Üçüncü Kırım Tatar Milli Kurultayı'nın Akmescit (Simferepol)'de toplanması
 - 1994 : 14 Kırım Tatar temsilcisinin Kırım Parlamentosu'na seçilmesi
 - 1999 : Kırım Tatar Milli Meclisi'nin yakılması

Ek: III

RESİMLER

Kırım Hanlığı'na ait bir sikke

<http://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=5538&password=&sort=1&cat=996&page=1>
28.05.2004

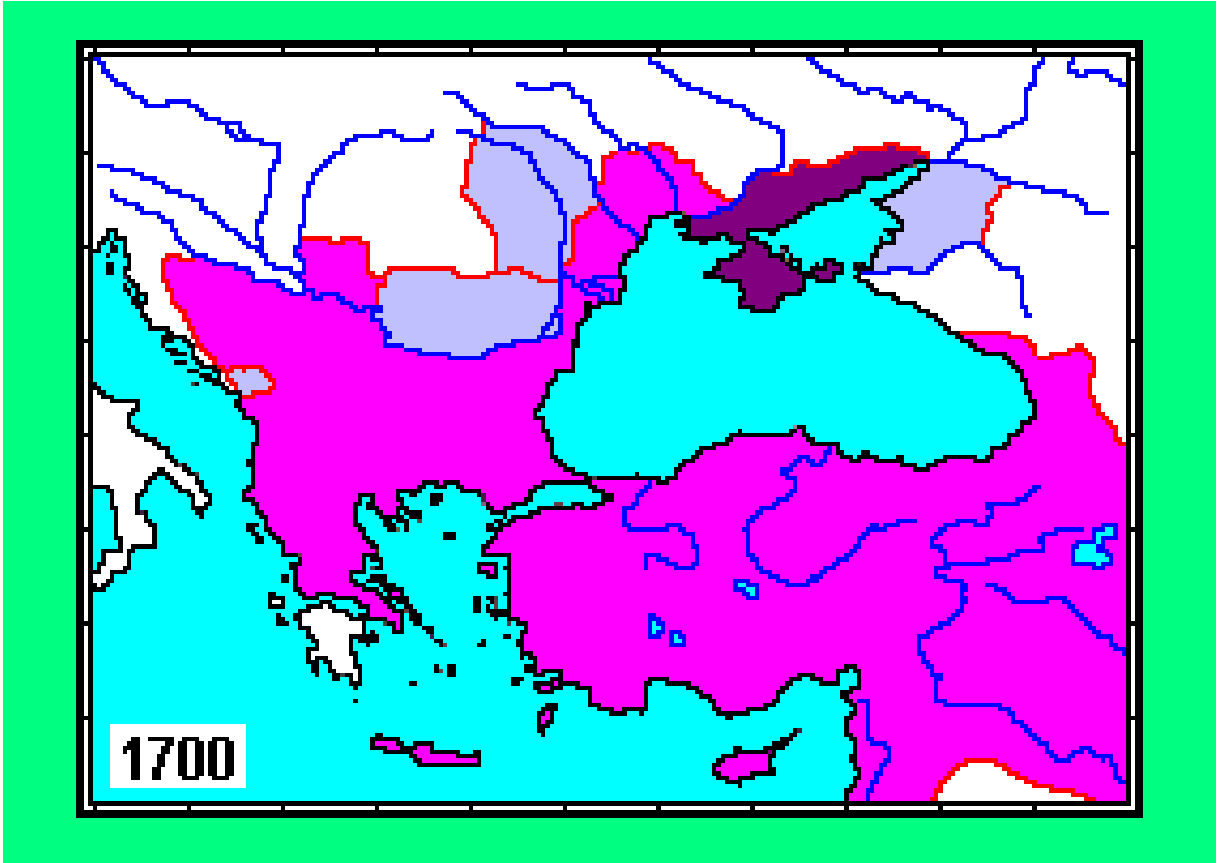

Sultan Fatih Mehmed
İstanbul ve Güney Kırım fetheden,
Kırım Hanlığı'nı Osmanlı Devleti'ne bağlayan padişah
http://www.hansaray.iatp.org.ua/e_ist_bgcs.html

16. asra ait bir minyatür

Ortada I. Menli Giray, sağında bulunan büyük oğlu I. Mehmed Giray Han ve solunda bulunan Sultan II. Bayezid ile birlikte
http://www.hansaray.iatp.org.ua/e_geray_ist.html

Crimean Khanate within the Ottoman Empire

Osmanlı Devleti Toprakları İçerisinde Kırım Hanlığı (M. 1700)

<http://www.zum.de/whkmla/region/russia/xcrimea.html>

Nogay Tatars

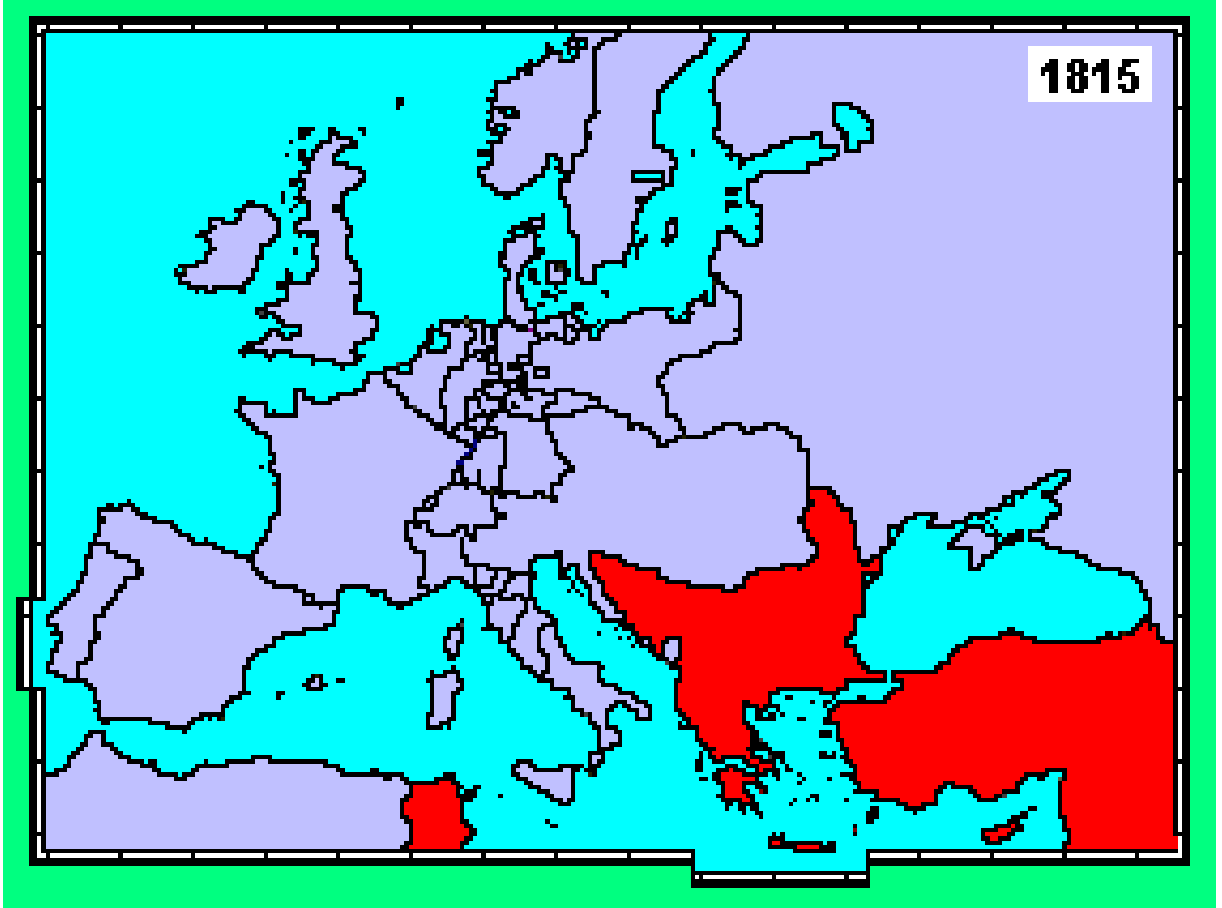

Crimean Tatars

• Nogay Tatarları

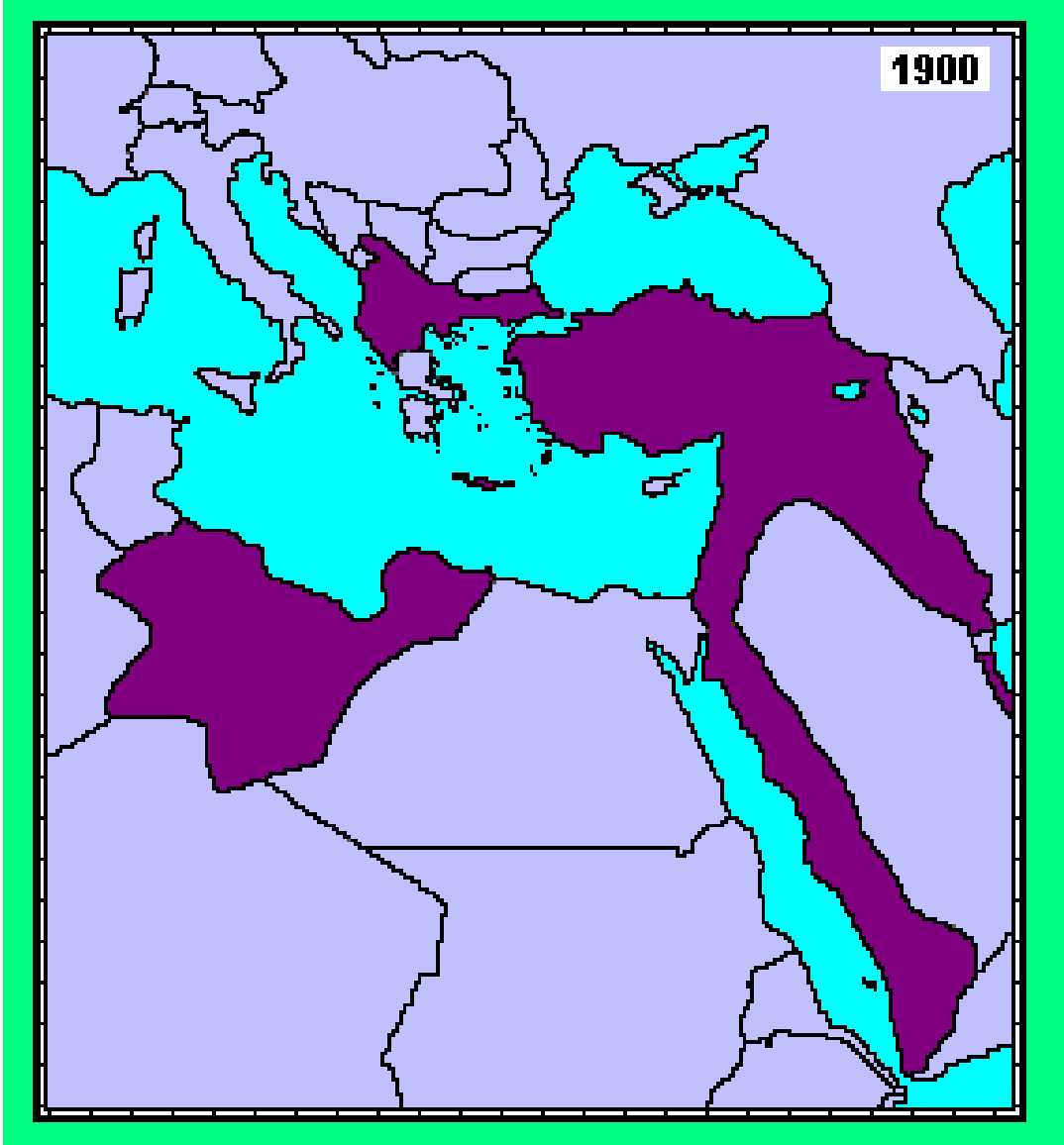
• Kırım tatarları

<http://www.zum.de/whkmla/region/russia/xcrimea.html>

Osmanlı Devleti Toprakları İçerisinde Kırım Hanlığı (M. 1815)

<http://www.zum.de/whkmla/region/asmin/xottoman.html>

20. Yüzyılda Kırım Coğrafyası

<http://www.zum.de/whkmla/region/asmin/xottoman.html>

Ukrayna'ya bağı Muhtar Kırım Cumhuriyeti

Ukrayna'ya bağlı Muhtar Kırım Cumhuriyeti